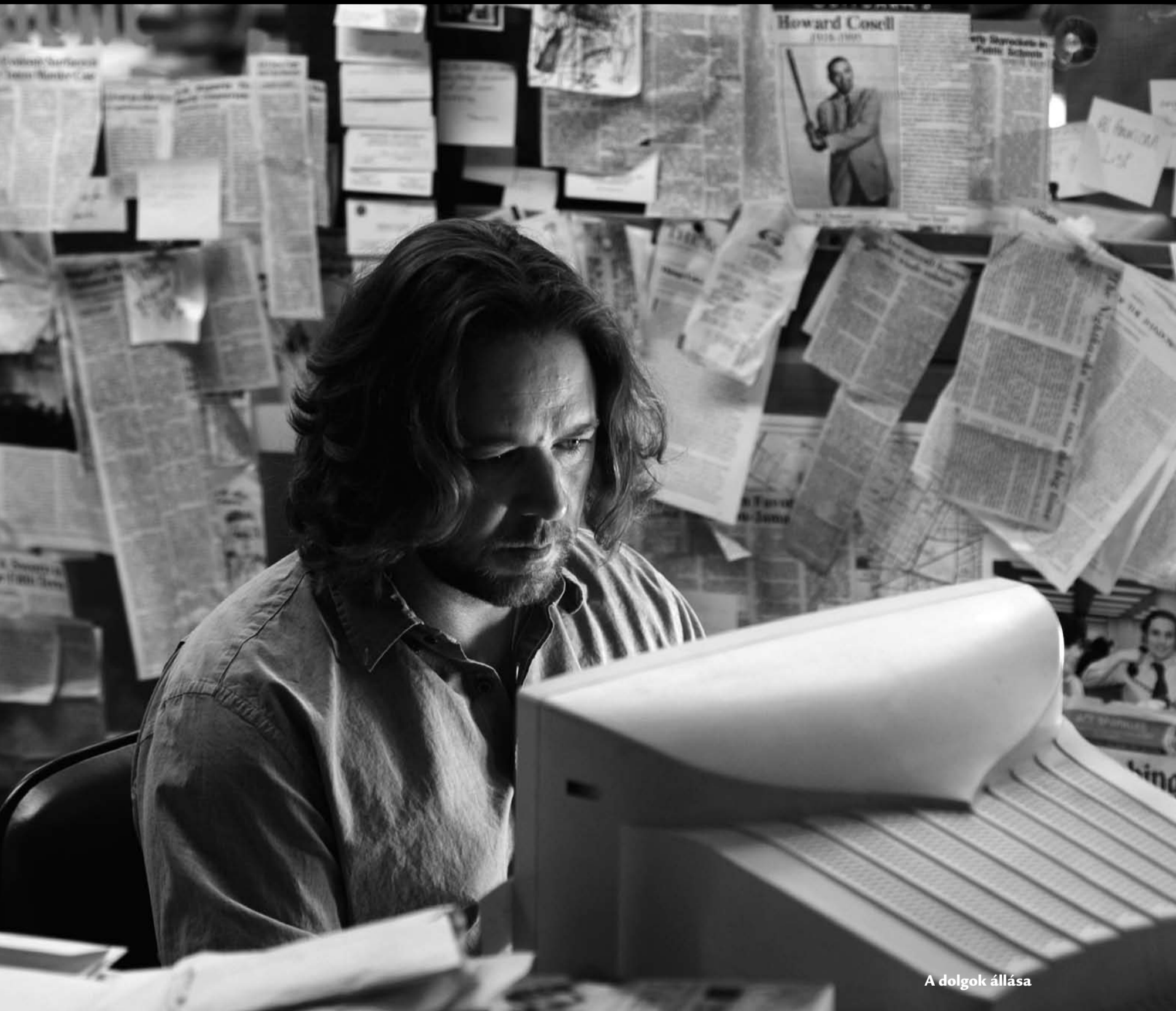

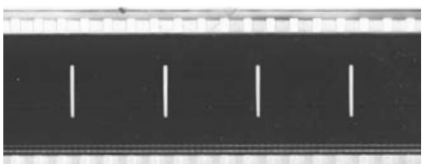
FILMKULTÚRA

MUSZTER

2009. JÚNIUS

A dolgok állása

FILMKULTÚRA
MUSZTER

ISSN 1785-0789

Magyar Nemzeti Filmarchívum
7. évfolyam 6. szám
megjelenik havonta

MELLÉKLET:

A FILM MÚZEUM HAVI MŰSORA

INTERJÚ GALÁNTAI ZOLTÁN TECHNIKATÖRTÉNÉSSZEL

MÉDIAETIKA – BESZÉLGETÉS AZ ÚJSÁGÍRÓKLUBBAL

DOKUMENTUMFILMEK MOZIBAN, TÉVÉBEN, DVD-N:

KEPES-ÜGY • SZÍVEN SZÚRT ORSZÁG • ACZÉL

A FIDESZES ZSIDÓ, A NEMZETI ÉRZÉS NÉLKÜLI ANYA ÉS A MEDIÁCIÓ

A szó elszáll - a sírás megmarad

Gulya István

A film és a sajtó régóta kéz a kézben jár, nemcsak azért, mert utóbbi érzékenyen reagál előbbi rezdüléseire, kritikákat, tanulmányokat fogalmaz róla, és – különösen a bulvárrészlege – előszeretettel cikkez a filmsztárok vélt vagy valós viselt dolgairól (a tényektől akár annyira elrugaszkodott módon, ahogyan az *Airplane!* című paródiamoziban idéznek egy napi kisszínt: „megette a lábát a hűtőben rekedt fiú”), a kulisszatitkokról, hanem visszafelé hatóan, úgy is, hogy a mozgókép kitüntetett figyelmet szentel az írott és elektronikus médiának, témát talál benne. Hiszen az egyszerre érdekes és izgalmas, másfelől pedig megjelenhet benne az átlagember (a néző) apoteózisa, miszerint az újságíró az a fajta laikus, aki hatalommal és (civil) kontrollal bír a három hatalmi ág fölött. A kisembert leteperheti az élet – a filmbeli médiamunkást nem.

De mint minden más, így ez is változik. Ez a fajta ártatlanság, állampolgári tisztaság oda, kivesztek a 40-50-es évek filmjeinek James Stewart-típusú naiv újságíró-figurái (Philadelphiai történet). Az Ez történt egy éjszakában (1934,

r: Frank Capra) a szerkesztőségből kieb-rudalt, züllésnek induló újságíró (Clark Gable) lába elé szenzációs sztori hullik: egy inkognitóban levő, szökött arisztokrata lány telepszik mellé a buszon, akiért milliomos apja mindent tűvé tesz. Csakhogy újságírónk beleszeret a lányba, és végül nem használja ki a helyzetét. Régi szép idők, amikor még az újságíró is ember volt! A firkász még 1953-ban is hallgatott a királykisasszony- mai szóval: a celeb – magánakcióiról William Wyler Római vakációjában (oké, neki is volt személyes oka erre, nem is más, mint a szerelem), hat évvel később Federico Fellini az Édes élet (*La dolce vita*, 1960) című filmjében a mozgóképen is megteremtette a szenzációhajhász paparazzo alakját, akivel mintegy világgá kürtöltette, hogy a telt keblű sztáraspiráns szökőkútban pancsikol. A szende-szűzies elhallgatás negyven éve tovatűnt, a világ vacakabb hely lett, és a médiamunkás sem az igazság bajnoka, hanem pénzkereső ember, aki így a fizetőképes gonosznak értékesíti a jófiút, mint ahogy *A maszkban* (*The Mask*, 1994, r: Charles Russell) a rovatától (anyagi biztonságától) megfosztott

újságíró teszi. Ugyanígy jár el *A kis-menő* (*Mr. Deeds*, 2002, r: Steven Brill) megélhetési firkászcafakája is. No persze, valamiből élni kell.

Ha másként nem megy, ki kell találni egészen vad és irreális híreket. Ahogy a rangos *The New Republic* nál szorgosan füllentető üdvöske történetét feldolgozó *A hazugságyáros* című Bill Ray-filmben történik. De így kap szerepet a *Weekly World News* is az *Elbaltázott nászéjszaka* című Thomas Schlamme-vígjátékban. A filmbeli lap szenzációs híre: madarat szült a terhes férfi. A sajtó attól sem retten vissza, hogy tudósítás helyett maga generálja az eseményeket, mert akkor biztosan ott lehet majd, ahol a legszenzációsabb dolgok történnek. Egy hollywoodi stúdióval összefogva valódinak tűnő álhaborút „robbant ki” a média az *Amikor a fark csóválja* (*Wag the Dog*, 1997, r: Barry Levinson) című filmben. Csoda ezek után, ha a *Holnap* markában című James Bond-moziban már maga a média a főgonosz? (Érdeemes felidézni, hogy a filmtörténet korai szakaszában létezett a „dramatizált dokumentumfilm” műfaja. A század eleji képrögzítő technikákkal a

sajtó nem tudott ott lenni az események középpontjában, ezért sokszor az események után megrendezték és lefotografálták az eseményeket, miközben a tökéletes valósághűségre törekedtek.)

Orson Welles előre látta, milyen fordulatot vesz az újságírók viszonya a valósághoz. Az 1941-es *Aranypolgár* még csupán az újságírói (polgári) naivitás-ártatlanság elvesztéséről szól, de Welles 1938-as híres rádiós akciója (ma médiahacknek mondanánk) arról tanúskodik, hogy a média tényleg mindenható. A CBS országos rádiófrekvenciáján olyan hitelesre sikeredett H. G. Wells *Világok harca* című sci-fi regényének éteri adaptációja, hogy a komplett Amerikai Egyesült Államok halálra vált, hogy tényleg itt vannak a földönkívüliek, és hallgatók milliói hitték valóságnak az agresszív marslakók invázióját, s a kontinensnyi ország számos pontján kitért a pánik.

És most nézzünk egy másik mítoszt! Amerikában – az euro-atlanti világban – nagy hagyománya és tekintélye van az oknyomozó újságírásnak. (Ez Európa hozzánk közelebb eső felén szinte ismeretlen műfaj.) A tényfeltáró újságírásnak állított „emlékművet” Alan J. Pakula a ma már alapfilmnek számító *Az elnök emberei*-vel (*All the President's Men*, 1976). A valódi eseményeken nyugvó történet szerint a *The Washington Post* zszurnalisztái, Bob Woodward és Carl Bernstein felgöngyölték a Watergatebotrányba szédülő Richard Nixon elnök (és stábj) piszkos ügyeit. Az újságírók megvédik a demokráciát (tágabb értelemben egész Amerikát) a hataloméhes politikusoktól. Úgy tűnik, Nixon kedvelt személy ennek a gyakorlatnak a bizonyítására. Ron Howardnak az idei Oscaron a legjobb film díjára jelölt *Frost/Nixon* című filmjében a bukott amerikai elnökből egy (pár napig igazi újságíróvá nemesedő) médiaficsúr is kiszedi a beismerést: igen, hazudtam az amerikai népnek. Hány (olcsó vagy igényesebb) moziban hangzik el, hogy van barátom ennél-annál a lapnál, ha bajom történik, kap egy csomagot, és akkor mindenki lelepleződik stb. Mintha az újságírók lennének az igazság titkos letéteményesei. (Nagyon magyarosra stilizálva láthatunk egy ilyen történetet nemrégiben a magyar közszolgálati tévén. Csakhogy Kepes esetében éppen hogy nem az igazság fel-

Narrátorhang

tárása volt a lényeg, hanem az, hogy egy „titkos csomag” tett érdekessé egy ügyet, amire amúgy senki nem lett volna kíváncsi. Tehát nem az ügy kapott különös fénytörést az újságíró által, hanem egy amúgy méltatlanul elfeledett egykori médiasztár pár perces újbóli médiaragogást...) Mennyire más szemléletet mutat be A dolgok állása (State of Play, 2009, r: Kevin Macdonald)! A múlt világi habitusú sajtós még ha az „ír bortól” reszelősen-borostásan, kissé öregesen elnehezülve is, de fokozatosan felpörögve ráharap az (ártatlan áldozatokat is követelő) országos politikai botrányra, és azt mondja, oké, a világ kifordul önmagából, de mi helyre toljuk a dolgokat. Rendbe teszünk mindent, és nem tovább növeljük a káoszt, mint Kepes. S ez a poros, könyvtár- és olcsó kifőzde- (meg alkohol-) szagú miliő, amelyhez hozzátartozik a hullaházak hajnali járása, cimborálás a közrendőrökkel, az információforrás minden áron való védelme – az ő védelme a mi (a köz) védelmünk –, beszippantja a legmodernebb mediaszegmenst, az elektronikus újságírás ma legkurrensebb szegletét. Mert a középkorú (már megfáradt) újságíró, aki erősen berzenkedik az internettől és a nagy napilap feltörekvő, blogíró tollforgatója az igazság érdekében együtt nyomul. Nem egymásba szerelmesek, hanem az igazságba. Ők most A hírek szerelmesei (anno Michelle Pfeiffer és Robert Redford volt).

Miért kell foglalkozni az offline és az online sajtó kettősségével? A jövő nemzedéke a képernyőkre mered, nem az újságdoldalakba. A vezető információhordozó nem az írott (a nyomtatott) betű, hanem a vibráló (a virtuális). Ez önmagában nem baj – nem érdem, hanem állapot, tartja a mondás –, és az sem befolyásolja, hogy – mondjuk – tavaly Magyarországon vagy félszáz millió könyvet adtak el. Az számít, hogy mi hordozza/tárolja a teszten kívüli tudásunkat, a könyv vagy a számítógép. Érdemes megfigyelni, hogy ma a harmincasok és afölöttiek olvasnak újságokat és könyveket, de tessék csak megnézni a könyvkölcsönzések arányát a mai tizenéveseknél, és hogy hol ülnek, a közkönyvtárban, az olvasószobában vagy a számítógépek előtt. A jövőben nem olvasnak sem újságot, sem könyvet. Mutassanak egyetlen Star Trek-kapitányt, aki ezt teszi! Star Trek – A következő nemzedék Jean-Luc Picardja is inkább közvetlenül belép Ahab világába (Herman Melville: Moby Dick), semmint hogy olvassa azt, megteheti, úgy, mint A Kugelmass-epizód című, satirikus Woody Allen-novellában olvashatjuk, csak hogy ott a bölcsészprofesszor-főhős különféle irodalmi klasszikusokba utazik egy spéci gép segítségével, Bovarynéval és Anna Kareninával flörtöl, míg nem utoléri végzete, és a Haladó spanyol nyelvtan-könyvben a szőrös lábú „tener” (birtokol-

A hírek szerelmesei

ni) ige elől kénytelen menekülni. Szóval miért kerül szembe a kétféle médium újságírása A dolgok állása-ban? Mert az internet a gyors reakciók felülete. Nincs idő (igény?) a hírek átgondolására, a vélemények megfelelő artikulálására. Ha nem ugrunk neki valaminek azonnal, ráharapnak mások, és lemaradunk egy életre. Ha birtokunkba kerül egy érdekes videó, nem aszalhatjuk, nem járhatjuk körül az igazságtartalmát, azonnal fel kell nyomnunk a YouTube-ra, különben oda a szenzáció. A dolgok állása-ban egy politikus megpróbálja kihasználni az újságírókat. Oknyomoznak, ám az ügy annyira rájuk telepszik, hogy nem gondolnak arra, saját helyzetüket is értelmezni kellene. Aztán egyszer csak, az utolsó pillanatban a nagy újságíró mackónak bekattan valami. Ilyen mértékű felgöngyölítésre egy netes újságírónak nincs ideje. Nem állhat össze előtte egy ügy a maga teljességében, mert folyton robbantgatni kell a bombácskáit. Különben a kutya sem figyel rá!

A műfajban klasszikusnak nevezhető A hálózat csapdájában (The Net, r: Irwin Winkler) már 1995-ben megmutatta, hogy a 21. század a virtualitásé, az emberek minden adata – legalábbis a fejlett országokban – a hálózatra kerül, az ügyes (és rossz szándékú) illetéklének számára hozzáférhető. A mindent gépek irányító világról lásd legutóbb a Sasszemet! Miért az újságírás maradna ki ebből a folyamatból?! Nézzük a felhasználók felől A dolgok állása kapcsán előbb felvetetteket! A monitorok előtt ülő civilek egyre inkább úgy gondolják, tudnak és akarnak írni, helyi híreket, naplót, személyességeket (intimitásokat). Ne adj' isten, regényt. Vagy újságot. Ehhez – meglévő technikai eszközök mellett – hozzájárultak maguk a médiumok is (nem

nagyon tudunk olyan internetes újságíróról, amelyik ne szólítaná fel az olvasóit, hogy blogoljanak, kommenteljenek bátran és kedvükre, s mint tudjuk, az álnéven (nickname-en) történő kommentelés az (akár) a valós személyiséggel való blogírás előszobája). Hozzájárultak olyan televíziós sorozatok is, amelyek közvetlenül a nagyszobánkba telepítettek egy-egy szerkesztőséget, kommunikációs műhelyt, esetenként legalább olyan fontosságot tulajdonítva e közösségen belül a szereplők magánemberi mivoltának (Dirt: A hetilap, Ugly Betty – Címlap-sztori), mint a zseniális szakmaiságnak (Az elnök emberei). Megy ez nekünk, gondolhatjuk. Pláne, hogy az információ és a hír – ha úgy tetszik: bizonyos értelemben az igazság – szórakoztató/szórakoztatássá vált, a klasszikus hírcsatornák (CNN) leértékelődése közepette. Ma inkább ők járnak kéz a kézben, nem a film és a sajtó. Az úgynevezett infotainment (tévés) műsorok afféle modernizált és bulvárosított Öveges professzorokként tündökölnek (Aktív, Fókusz), de egyes esetekben ezt történelemmel (XXI. század, Múlt-kor) vagy aktuális politikával vegyítik (Célpont), igényesebb módon.

A dolgok állása azonban Pakula 1976-os mozijához kanyarodik vissza, miszerint az újságíró bár a pillanat embere – a szava elszáll, de a szavai által keltett hatás (a „sírás”), vagyis az igazság megmarad –, de szava nem lehet a pillanaté. Az maradjon a bloggerek privilégiuma! Az újságíró üssön továbbra is nagyot, és annak bizony maradjon nyoma a papíron! Az amerikai közönség-közösség még mindig hisz ebben, amit a 70-es évek óta számtalan sajtós tematikájú, változatos műfajú film bizonyított: Szemszedetett szenzáció (1988, r: Ted Kotcheff), A zúr-

bajjal jár (1994, r: Charles Shyer), A bennfentes (1999, r: Michael Mann), Majdnem híres (2000, r: Cameron Crowe), Lapzártá – Veronica Guerin története (2003, r: Joel Schumacher) stb. Egy szó, mint száz, az újságíró jó ember. Annak kell lennie, mert minket képvisel. A mi kvintesszenciánk. Mi ugyanis fel tudjuk már tölteni magunkat a netre, de ha összefüggéseket kell meglátni, ha kontextust kell teremteni eseményeknek, ha széles látószögre vágyunk, akkor kellenek az újságírók. És legyenek kicsit mások is, mint mi vagyunk, ne a neten jussunk hozzájuk, ami a csevegés, a vita felülete, hanem egy papírlapon, amit elmélázva böngészünk a fotelben.

Végül, de nem utolsósorban megjegyezhetjük, nálunk Magyarországon alapjaiban más a helyzet. Itt kávéházi, (parlament) folyosói újságírás folyik, a tényfeltáró-oknyomozó fajának nincs hagyománya, így mozgóképen sem tűnik fel ilyesmi. (Bár történetek kósza kísérletek a zsurnaliszták filmre vitelére, lásd Vajda László és Székely István 1936-os filmjét Kabos Gyulával és Maklár Zoltánnal Szenzáció címmel!) Mi riportban, szociográfiában vagyunk otthon (lásd: Illyés Gyula: Puszták népe, Nagy Lajos: Kiskunhalom), a dokumentumfilmekben is, gondolhatunk Ember Judit, Almási Tamás, Sára Sándor ez irányú munkásságára. Igaz, az utóbbi időben mintha szélesedne a paletta, amit Ragályi Elemér 2007-es kvázi oknyomozó játékfilmje fémjelez. Miközben a dokumentumfilmes paletta pedig szűkülne. Mintha a bulvárujságírás hatalmába kerítette volna ezt a nagy hagyományokkal rendelkező műfajt. Mintha leteperne volna azt, akinek nem lett volna szabad magát leteperni hagyni. De ez már egy másik történet...

FILMKULTÚRA

Alapítás éve: 1958

a Magyar Nemzeti
Filmarchívum lapja
felelős kiadó: Gyürey Vera
site: www.filmkultura.hu

főszerkesztő: **Forgács Iván**
szerkesztők:

Kovács Adrién (Krónika, Filmek, Arcok)
Tanner Gábor (Muszter)
Fazekas Eszter (Arcok, Képtár)
olvasószerkesztő: **Schiller Erzsébet**
korrektor: **Kerekes Andrea**

A nyomtatásban megjelenő Muszter
műszaki szerkesztője: **Sóti Gábor**
nyomda: **Érdi Rózsa Nyomda**
szerkesztőség címe:
Magyar Nemzeti Filmarchívum
1021 Budapest, Budakeszi út 51/e
telefon/fax: 394-5205

fő támogatóink:

nka
Nemzeti Kulturális Alap
fmk
MAGYAR
MOZGÓKÉP
KOZALAPÍTVÁNY

HALÁLLISTÁK KÖZLÉSE AZÉRT

Beszélgetés Mészáros Tamással, Avar Jánossal, Bolgár Györggyel és Dési Jánossal az újságírás mai helyzetéről

A magyar televíziózásban nemrég volt egy sok vitát kiváltó eset. Különös történetek című műsorában Kepes András bemutatta beszélgetéseit Eduardo Rózsa-Floresszel, miután a terroristának tartott férfit lelőtték Bolíviában. Fölmerült, hogy a riporter az anyag őrzésével információkat hallgatott el, amiért a bolíviai hatóságok felelősségre akarták vonni.

Avar János: A dologból Magyarországon etikai vita lett. Én nem láttam az interjút, csak olvastam róla. Az nem lehet meglepő, hogy a bolíviai rendszer rossz néven veszi, ha meglehetősen jobboldali figurák érkeznek az országba, és megpróbálnak létrehozni benne egy fegyveres csoportot. És ha Morales azt akarja, hogy ebből a Rózsa-Flores akcióból komoly ügyet csináljanak, mert fontos lenne belpolitikailag, akkor nem tehetik meg, hogy csak legyintsenek a Kepes-interjúra. A rendszernek most az a jó, hogy verni kell a dobot, és eljárást követelni Kepes ellen. Ezzel volt tele a sajtó. De hát világos, hogy csak akkor lenne jogos egy eljárás Kepes ellen, ha mondjuk Flores nem általános célokról beszél, hanem azt mondja Kepesnek szeptemberben, hogy megyek Bolíviába, mert meg akarjuk ölni Moralest. Na, ebben az esetben jogos lenne bolíviai részről, hogy ki kell adni a riportert, mert terrorizmusról lenne szó. Ha az Oszama bin Laden elmondta volna a londoni Times tudósítójának egy rejtkehelyen, hogy föl fogjuk robbantani a tornyokat, és a tudósító nem jelzi ezt azonnal az amerikai hatóságoknak, abból enyhén szólva botrány lett volna.

De az interjúban annyit elmond, hogy fegyveres egységet fog szervezni Santa Cruz védelmében.

Avar János: Igen, de önvédelmi egységet esetlegesen önkényes támadások ellen. De jobb, ha azt mondom, hogy az én ismereteim szerint meglehetősen zavarosak voltak a megfogalmazások, többnyire általánosságokat tartalmaztak, és nem önmagukban voltak érdekesek. Ráadásul Kepes nem sejtette, hogy Rózsa-Florest megölik, bizonyára úgy gondolta, hogy ez a kazetta még sokáig ott fog heverni egy fiókban. De ismétlem, a kijelentéseknek nem volt akkora jelentőségük, nem jeleztek közvetlen veszélyeztetést.

Mészáros Tamás: Úgy gondolom, hogy Kepes András összetévesztette magát egy gyóntató pappal. Pedig ő újságíró, aki csak attól függően védheti a forrását, hogy milyen információt kapott tőle. Nagyon nem mindegy, miféle értesülésről beszélünk. Kepes a közszolgálati televízió szerkesztő-riportereként beszél-

getett valakivel, aki a tudomására hozta, hogy el akar utazni egy országba, ahol fegyveres ellenállást fog szervezni, vezetni vagy segíteni, méghozzá – és ez lényeges – a hivatalban lévő, törvényes kormánnyal szemben. Rózsa-Flores ugyan valóban úgy fogalmazott, hogy neki Santa Cruz védelmét kell megszerveznie, de a bolíviai hatóságok joggal úgy fogták fel, hogy valójában a Santa Cruzban készülődő kormányellenes erők megsegítésére készül, másként: a legitim kormány elleni harcra. Ez pedig a nemzetközi megítélés szerint is terrorcselekmény. Tehát mindenesetre azt kellett volna mondania Floresnek, ne haragudj, de ezt a vallomást ne bízd rám, mert ha a birtokomba kerül, különösen az állami, közszolgálati televízió munkatársaként nem hallgathatok róla. Úgyhogy én itt érzékelek etikai problémát, valamint, ami a hivatás normáinak bizonytalanságára utal, és legalábbis aggályos. Csak hát másfelől értem, hogy Kepes a hatása alá került ennek a figurának, hiszen korábban is csinált már róla egy empatikus filmet, és úgy tűnt, hogy neki bizonyos szempontból imponál ez az ember, talán az öntörvényűsége okán. Én ugyan mindannak alapján, amit láttam, egyszerűen csak egy zavaros fejű embernek tartom Florest, aki minden olyan ideológiával kokettált, amellyel egyáltalán összetalálkozott élete során. De ettől függetlenül, arról persze szó sincs, hogy Kepes fedezni akart volna egy összeesküvést;

„Ha Kepes András nem a közszolgálati televíziónál dolgozik, Rózsa-Floresnek esze ágába se jutott volna ezt mind elmondani. Úgyhogy én itt érzek egy etikai problémát, és ez a normák bizonytalanságára utal. Csak hát másfelől értem, hogy András a hatása alá került ennek a figurának...”

ezt nyilván csak a bolíviai belpolitika némely szereplői próbálják így beállítani.

Avar János: Azért a közszolgálati tévé vezetőinek lehetett volna annyi eszük, hogy ne adják le ezt az anyagot.

Mészáros Tamás: Természetesen nem lett volna szabad utólag sem leadni, mert ha már egyáltalán elkészült az a felvétel, meg kellett volna maradnia Kepes magánarchívumában. Dési János: Ha ezt az embert nem lövik le, talán soha nem mutatják be ezt az interjút.

Mészáros Tamás: De lelőtték. És ettől kezdve tudni lehetett, hogy ha nyilvánosságra kerül a kazetta, bonyodalmakat fog okozni. Ezt tényleg senki nem fogta fel a Magyar Televízióban?

A filmgyártás máig kedveli az újságíró hősket, szívesen épít történeteket az újságírói tevékenységre. Mindannyian emlékszünk Az elnök embereire, ma ott van a Frost/Nixon vagy A dolgok állása. Nemrég mutatták be a Marian Cozma meggyilkolását boncolgató Szíven szúrt országot. Szinte mindegyikben jelen van az újságírói etika problémája. Mennyit változott ez nálunk az utolsó húsz évben? Van még valamilyen normarendszer?

Avar János: A felsorolt példák az oknyomozó, tényfeltáró újságíráshoz tartoznak. Ez persze igen látványos filmes szempontból. Pedig ott vannak a publicisták is, akik otthon ülnek, és törlik a fejüket, hogy véleményt alkossanak arról, amit hallottak vagy olvastak. Ennek legalább akkora szerepe lehet a társadalom befolyásolásában. Egy példával illusztrálnám mindezt Az elnök emberei kapcsán. Woodward és Bernstein feltárta a Watergate-ügy periferiáit, mert azért arról szó sincs, hogy a lényegét ők tárták volna fel, ez csak egy szép legenda. Voltak ott ügyészek is, meg egy csomó elkötelezett jogász. De 1973-ban, a Watergate-ügynek még nagyon a kezdetén, egy publicista írta le először, hogy itt az elnök is alkotmányosan felelősségre vonható. Amerikában 1865-ben volt utóljára ilyen, és rettegetek tőle, hogy még egyszer előforduljon, mert bírakat meg ilyeneket gyakran vontak felelősségre, de elnököt nem. Elképzelhetjük tehát, hogy milyen bátorság kellett egy publicistának ahhoz, hogy ezt leírja. Úgyhogy a véleményalkotó újságírásnak legalább akkora jelentősége van, csak filmes szempontból sokkal nehezebben feldolgozható.

Mészáros Tamás: Az újságírás etikai szabályai nem változnak. Legfeljebb elfogadottabbá válnak bizonyos újságírói magatartások, mert az etikai szabályokat emelt fővel nem tartják be. Bizonyos orgánumok túl sokat megengednek maguknak. Becsmérlő, gyalázkodó kifejezéseket, bizonyítatlan vádaskodásokat – elsősorban a publicisztikákban. A tényfeltáró vagy hírújságírás esetében egyszerűbb a helyzet, mert ott valaki vagy feltár egy tényt, és tudja bizonyítani a hitelességet, vagy nem. Alapvető szabály, hogy két független forrásból megerősített információ tekinthető ténynek. A mai magyar sajtóban naponta kimutatható volna, hogy még jó néhány hír közlése is etikátlan, mert persze nincs minden két független forrásból megerősítve. Ami abból fakad, hogy az orgánumok általában készpénznek veszik a politikusok állításait, az újságírók többsége egyszerűen leírja azokat, mondván, hogy X. Y.-t idéztem, pedig ez nem mentség az információ

Beszélő fejek

BÜNESETNEK SZÁMÍT

közzétételére, ha annak tartalma más forrásból nem igazolt.

Avar János: Azért tegyük hozzá, hogy ha megnevezzük a politikust, nincs semmi baj, mert idéztünk valakit, és mindenki eldöntheti, mit kezd a kijelentésével. Az igazi probléma, amikor nem nevezzük meg a politikust, de úgy tekintjük, hogy a tőle származó információt feltétlenül a tény szintjén lehet kezelni. Emlékszem, egyszer a State Department folyosóján megláttam a New York Times egyik munkatársát, aki éppen nagyon kesergett valamin. Megkérdeztem, mi van vele. Azt mondja, valaki mondott nekem egy nagyon érdekes dolgot, de nem vagyok képes találni még valakit, aki megerősíti, és addig nem tudom megírni. Na most ez azt jelenti, hogy fön az emeleten vagy egy miniszterhelyettes vagy valamelyik főnök mondott valamit, amit a magyar újságírás logikájával már készpénznek lehet venni. Mikor fiatal tudósító voltam, láttam, hogy az amerikai kollégák ezt mennyire másképp kezelik. Abból indulnak ki, hogy egy külügyminiszter-helyettes általában akkor ül le beszélgetni az emberrel, ha el akar adni valamit. Nem tudni, meg akar-e furni valakit, vagy éppen segíteni akar, de valamilyen szándéka van a dologgal. A lényeg, hogy nemcsak az újságíró használja a politikust, hanem a politikus is használja az újságírót. És amíg nem lehet mindent tisztán látni, egészséges a gyanakvás, hogy a politikus valamilyen önérdeket képviselve mondja az információt.

Dési János: Szerintem egy hosszabb időszakot nézve nem igaz, hogy a sajtó morális színvonala folyamatosan romlik. Biztos vannak benne változások, elretentő esetek, meg van mögöttünk egy olyan 3-4 évtized, amikor központi volt a szabályozás, és bizonyos dolgok nem jelenhettek meg. De azért egykori kollégám, Nyerges András kitűnő kutatásaiból, írásaiból láthatjuk, hogy elképesztő dolgok jelentek meg régebben is a magyar sajtóban, csak az idő rostáján kihullottak. Hosszú ideje figyelem a magyar sajtóban az antiszemitizmusa és a cigányellenes megnyilvánulásokat. Gyűjtöm ezeket a cikkeket, van két kupac az íróasztalomon. Igen, ijesztő cikkek is megjelennek ma, de figyelembe kell venni, hogy a politikában is megjelentek azok az erők, amelyek egészen nyíltan mondanak ki ilyesmiket. Korábban az volt a botrányos eset, amikor valaki arról írt egy horgászújságban, hogy a cigányok kilopják a halat a folyóból vagy a tóból. A barátaimmal még arról beszélünk, hogy milyen felháborító arra célozni, hogy a cigányok mind haltolvajok lennének. Végül én fordultam az etikai bizottsághoz, és az illető újságíró nem is maradt a MÚOSZ tagja egy olyan mondatért, amelyre ma már talán én sem kapnám föl a fejemet. Kétségtelen, hogy sok minden változott, egyre több elretentő esettel lehet találkozni, de én még mindig nem beszélnek tendenciáról.

Az utóbbi időben milyen ügyek voltak az etikai bizottság előtt?

Mészáros Tamás: Az etikai megítélés ma nagyon függ attól, hogy a politika és a jogszolgáltatás mit tesz lehetővé. Egy szélsőjobb oldali lap rágalmazó cikkéért még a 30-as években is az elégtétel jó eséllyel perelhetett a sértett. Ma Magyarországon a tapasztalatok szerint többnyire csupán az első fokon nyerhet, a másodikon már szinte kizárt. A gyűlöletkeltés, a közösség elleni izgatás, az uszítás pedig rendre

bizonyíthatatlan, mert mind az ügyészi állásfoglalás, mind az ítékezés – vagyis a jogszabályok értelmezése – jobbára gyáva vagy politikailag motivált.

Bolgár György: Az etikai bizottságoknak, sajnos, azért nincs ma sok értelmük, mert a magyar újságíró-társadalom teljesen szét van esve. A MÚOSZ nem tudja az etikai követelményeit kiterjeszteni, mert az újságírásnak egy igen komoly része teljesen elszakadt az európai alaponormáktól, és nem kér belőle.

„...a hatvanas évek elejétől kezdve, függetlenül az akkori politikai elvárásoktól, egy bizonyos szintű írástudás alatt nem lehetett megjelenni a magyar sajtóban. Ez mára tökéletesen megváltozott: elég, ha nyegle vagy, pimasz és goromba. Ezzel már karriert lehet csinálni, és több internetes publicista kifejezetten ebből él, ezért lesz olvasott.”

Milyen alaponormák vannak az európai újságírásban?

Bolgár György: Mondok egy egészen friss példát. Van egy Intrum Justitia nevű, svéd alapítású nemzetközi szervezet, amely azzal foglalkozik, mennyire jók a fizetési hajlandóságok a különböző országokban, mekkorák a késések, ki nem fizet, hány számlát nem egyenlítenek ki. A múlt évi vizsgálatát most hozta nyilvánosságra, amelyből az derült ki, hogy egész Európában, nyilván a válság miatt, romlott a fizetési hajlandóság, de a legrosszabb a kormányoké. És kihozott egy átlagot, hogy milyen átlagos késéssel fizetnek a kormányok. Na most ebből az egyik vezető magyar jobb oldali lap első oldalas hírt gyártott, amely szerint a kormány százmilliárdokkal tartozik, ő a legrosszabb adós, és ezt egy bővebb cikkben ki is fejtette. A cikk közepéig azt lehetett hinni, hogy ez egy Magyarországról szóló vizsgálat, ahol a népnéző kormány tényleg mindenre képes, és tönkreteszi a vállalkozásokat. Aztán kiderült a felmérésből, hogy a magyar kormány átlag 27 napos késéssel nem fizet, míg az európai átlag 37 nap. Na most ilyen normasértést egy nyugati lap nem követ el. Ha foglalkozik vele, azt mondja, hogy az angol, a német, a svéd vagy akár milyen kormány bizony késésben van, romlott a fegyelem, és ez milyen mértékű az európai trendhez

képest. De nem hegyezi ki a dolgot arra, hogy az adott kormány miket művel, anélkül, hogy elmondaná, miről is van szó. Nálunk meg arra megy ki az egész, hogy megbolondítsák és politikailag befolyásolják az olvasót. Ma az ilyen eseteket azonban mégsem lehet – vagy nem érdemes – etikai bizottság elé vinni.

Avar János: Amerika egyik vezető lapja a Wall Street Journal. Országos terjesztésű, és a publicisztikai rovata rendkívül jobboldalinak számít. De a tényközlő rovatai ugyanolyan korrektek, mint a New York Timesé vagy más liberális lapoké. Semmi különbség nincs. Nem keverik össze. Nálunk viszont egyre jellemzőbb, hogy önkényesen kezelnek számokat, történeteket. Évekkel ezelőtt például számok nélkül megjelent, hogy az akkori miniszterelnöknek zuhant a népszerűsége, míg az egyik ellenzéki politikusa emelkedett. Aztán a számok alapján kiderült, hogy a zuhanás 56-ról 52-re, az emelkedés pedig 27-ről 31-re történt. Ez nem sajtó. Ezek az orgánusok pártközlönyként viselkednek, márpedig egy pártpropaganda-fórumon nem lehet számon kérni a sajtó normáit, az objektivitást.

Dési János: Azért figyelembe kell venni egy nagy változást. Megjelent az internet, amelyhez teljesen szabad a hozzáférés. Ettől persze, ha egy oldalon fórumot nyitnak, a hozzászólásoknak még nem feltétlenül kellene gyalázkodással fajúlniuk. De nálunk a fórum azt jelenti, hogy szabadon lehet gyalázkodni és uszítani, és elképesztő nézetek is nagy nyilvánossághoz juthatnak.

Avar János: Még ezzel se lenne semmi baj. Számomra sokkal inkább az a fajta manipuláció felháborító, amikor bizonyos „publicisták” rendszeresen interneten látott megfogalmazásokat adnak a mi szánkba. Úgy tüntetnek fel valamit az olvasók előtt, mintha mi írtuk volna, pedig valójában névtelen, internetes megjegyzésekről van szó. Azt közlik például, hogy a baloldaliak vagy a liberálisok lefasisztázták az ellenzék vezérét. Természetesen az interneten én is láttam ilyet, de ez így összemosás. Mikor nevezett bármelyikünk gazembernek vagy idiótának egy felelős politikust, vagy egyáltalán bárkit? Soha.

Bolgár György: Természetesen, ez a karaktergyilkos technika sem egyeztethető össze az újságírás elfogadott normáival. Ráadásul polgári demokráciában élünk. Nyugaton a jobb oldali és a baloldali sajtóban sem téma, hogy a másik mit írt. Nem kell vele egyet érteni, és kész. Senki nem próbálja meg állandóan lejáratni a Guardiant vagy a Daily Telegraphot. Eszébe nem jut. Ez csak a szélsőséges, útszéli sajtónak a gyakorlata, amely Magyarországon egyre inkább terjed, főleg a jobboldalon.

Nem lehet ezt azzal magyarázni, hogy a jobboldalnak még mindig nincs kiforrott, artikulált újságírása?

Mészáros Tamás: Lehetne, hiszen legalábbis a mi korosztályunkhoz tartozók ugyanazt tanulták, egyazon etikai normákon, szakmai elvárásokon nőttek fel. Ami pedig az internetet illeti, látnivaló, hogy az ott uralkodó mentalitás, az elszánt gátlástalanság mennyire beszívargott már a nyomtatott sajtóba is. Nem véletlenül, hiszen a kormányzat például hosszú évek alatt nem tudta elérni, hogy bizonyos internetes tartalmakat korlátozzanak. Azt mondják, végtére a külföldi szervereket nem képesek ellenőrizni. Ami ugyan igaz, de éppen egyik volt kollégánk, a jelenleg Amerikában

„Az Intrum Justitia vizsgálata szerint egész Európában, nyilván a válság miatt, romlott a fizetési hajlandóság, de a legrosszabb a kormányoknál. Na most ebből az egyik vezető magyar jobboldali lap első oldalas hírt gyártott, amely szerint a kormány százmilliárdokkal tartozik, ő a legrosszabb adós, és ezt egy bővebb cikkben ki is fejtette. A cikk közepéig azt lehetett hinni, hogy ez egy Magyarországról szóló vizsgálat, ahol a népnéző kormány tényleg mindenre képes...”

dolgozó Bartus László írta meg, hogy amikor egymaga bement egy amerikai szolgáltatóhoz – elvégre könnyű megnézni, hogy egy portál melyik szolgáltatónál jelenik meg –, és felhívta a figyelmüket arra, hogy egy általuk közreadott portál rendszeresen rasszista, uszító, terrorcselekményekre felszólító írásokat tesz közzé, akkor azt azonnal letiltották. Mert ott a szolgáltatóknak egyrészt vannak etikai normáik, másrészt tartanak a jogi következményektől. Nem kockáztatják, hogy tudatosan támogassák ilyen tartalmak terjedését; a moderátornak mindenhol az a kötelessége, hogy a törvénybe ütköző anyagokat levegye. Tehát igazából csak értesíteni kellene a szolgáltatókat, amit a magyar igazságügyi minisztérium legalább annyira megtehetne, mint a magánszemélyek. Igaz, ez következetes figyelmet és kitartást igényelne.

Jogszabály van rá?

Avar János: Ha személyeket veszélyeztető tartalommal jelenik meg valaki, halállistákat közölnek, vagy valakinek megadják a pontos koordinátáit, akkor ez azért már átlépi a büntető határt.

Bolgár György: Van még egy probléma. Nemcsak a jogi szabályozás hiánya vagy az eljáró szervek bizonytalansága az oka mindennek, hanem hiányzik az alapvető norma még a minőségi internetes orgánukom fórumaiban is. Tehát a Népszabadságtól az Indexen át bármelyiknek a moderátora a nyílt fenyegetéseken túl nem engedhetne meg olyan hangvételű hozzászólásokat sem, amelyeket az ember a kocsmában is csak fél füllel igyekszik meghallani. Folyamatosan hagyják megjelenni a leggyalázatosabb köpködéseket, mocskolódásokat. Ilyesmi az Economistnál, a New York Timesnál, a Toronto Globe-nál, a Zeitnél és más vezető lapoknál, ahol szintén vannak hozzászólások, nem létezik, mert mások a normák. Nálunk azonban azt hiszik, ez a szólásszabadság, mindenki azt mond, amit akar, és ezért egyetlen moderátori szerkesztőség sem mer semmibe beleszólni, mondván, hogy úristen, elterjed majd a híre, hogy valamit letiltottunk.

Mészáros Tamás: Hihetetlen különbség van az internetes és a nyomtatott publicisztika nyelvezte között. Az internetes publicisztika mintha egy afféle „posztmodern”, laza nyelvet próbálna használni, de nincs benne szellem, egyszerűen a blikkfangra és a meghökkenésre utazik. Teljesen mindegy egyébként, hogy a szerzők milyen irányultságúak, mert akár jobbra vágnak, akár balra, ezt a hangot használják. Egytől egyig fiatal emberek, életkorukat tekintve jobbára 20 és 30 között vannak. Állítom, hogy az „antivilágban” a többségük soha be nem került volna egy szerkesztőségbe. De nem a politikai elvárások miatt; csupán az íráskészségről beszélek, ami akkoriban még szempont volt. A hatvanas évek végétől, függetlenül az akkori ideológiai korlátoktól, egy bizonyos színvonalú kifejezőkészség és stiláris igényesség nélkül nem lehetett megjelenni a mértékadó magyar sajtóban. Ez mára tökéletesen megváltozott: elég, ha felületes, nyegle, pimasz és goromba vagy. Ezzel már karriert lehet

csinálni, és – tisztelet a kevés kivételnek – a legtöbb internetes publicista kifejezetten ebből él, ezért lesz olvasott.

Mondhatjuk azt, hogy ma egyik általános problémája a magyar újságírásnak, hogy összerosódik benne, sokszor politikai motiváció miatt, a tényfeltáró-oknyomozó újságírás és a véleményformáló?

Dési János: Létezik összerosódás, de nem ez az igazi probléma. Nagyon sok újságnál még mindig azt gondolják, hogy egyfajta kollektív agitátori, propagandista szerepben vannak. Az is látszik nagyon sok politikai lapnál, hogy csak a saját közönségének szól, annak, amelyiknek kialakult véleménye van a dolgokról, és csak a sajátjára „kíváncsi”. Tehát ahogy megpróbálunk – mint a régi Magyar Hírlapnál vagy most a Népszavánál – megszólaltatni egy-egy olyan publicistát is, aki másképp gondolkodik, mint a lap főirányára, akkor az olvasók azt mondják, hogy ha majd ilyesmire leszünk kíváncsiak, akkor veszünk egy olyan

„Folyamatosan hagyják megjelenni a leggyalázatosabb köpködéseket, mocskolódásokat. Ilyesmi az Economistnál, a New York Times-nál, a Toronto Globe-nál, a Zeitnél és más vezető lapoknál, ahol szintén vannak hozzászólások, nem létezik, mert mások a normák. Nálunk azonban azt hiszik, ez a szólásszabadság, mindenki azt mond, amit akar, és ezért egyetlen moderátori szerkesztőség sem mer semmibe beleszólni, mondván, hogy úristen, elterjed majd a híre, hogy valamit letiltottunk.”

lapot, átkapcsolunk egy olyan tévére, de itt tessék csak visszaadni a saját véleményünket. Én ezt sok szempontból nagyobb problémának látom, mert hát az internetnél kattintás kell, a tévénél néző kell, az újságot el kell adni, és ez egyre inkább csak úgy megy, hogyha a közönséget, a mi közönségünket egyféle véleménnyel szolgáljuk ki. Szerintem ez egy sokkal előbb probléma, mint az, hogy összekeveredik-e a hírközlés és a publicisztika, mert azért a számomra minden etikai mérce alatt működő újságokban is külön vannak a hírek és külön a publicisztikai rovatok. Más kérdés, hogy mindkettő sokszor elfogult és célzatos, de hát az olvasóknak is kifejezetten erre van igényük.

Az önök ATV-s műsorának, az Újságíróklubnak a nézettsége is ugyanígy működik. Több ismerősöm – és olykor én magam is – egyfajta politikai-ideológiai szórakozásból fölmeleg az Echo vagy a Hír TV-re, csak azért, hogy ideges legyen. Meggyőződik, hogy jogosak a félelmei, majd ha arra kíváncsi, hogy ő mit gondol, átmegy például az Újságíróklubba, mert azt a hangulatot, szemléletet szereti, különösen, ha határozott elkötelezettséggel megfogalmazott gondolatokat, értékeléseket hall, és megnyugszik, hogy nincs egyedül.

Avar János: De most hadd kérdezzek valamit: Tulajdonképpen mi ebben a rossz?

Bolgár György: Korábban, még az „antivilágban” mi azért valamennyire ismertük a nyugati világot, mert azon kevesek közé tartoztunk, akik olvashatták a nyugati sajtót, hallgatták a nyugati rádiót, vagy rendszeresen utazhattak. János már akkor külföldi tudósító volt. És érdekelt minket, hogyan működik a demokrácia. Bennem például élt egy olyan illúzió a rendszerváltás után, hogy most aztán lehet majd olyan vitaműsorokat csinálni, amelyekben összecsaphatnak különböző bal- és jobboldali vélemények. Amikor Amerikából hazajöttem, el is indítottam egy ilyen műsort. Mondhassa végre mindenki szabadon a véleményét a közszolgálati rádióban, igaz, akkor még nem volt több. Abszolút kiegyensúlyozottan ment a dolog: megszólaltak jobboldaliak, baloldaliak, mindenféle elhangzott. Ezt láttuk a BBC-n, az amerikai kvázi közszolgálati televíziókban, ezt láttuk a nyugati világban. Aztán kirúgtak, de ez egy más kérdés. Szóval, egy ideig azon a kevés frekvencián kiegyensúlyozottságra lehetett törekedni. De abban a pillanatban, ahogy technológiailag lehetségessé vált, hogy millió rádió, millió televízió legyen, annyi, amennyi újság, vége lett a dolognak. A sajtóban ugyanis már rég kialakult, hogy én a baloldalt olvasom, más a konzervatív vagy a liberálist, és így tovább. És ez lassan a rádióban és a tévében is lehetségessé vált. Onnantól kezdve pedig már a közönséget is vitte magával. Igen, van, aki a baloldali csatornákat, műsorokat akarja nézni, legfeljebb csak idegesíteni szereti magát a jobboldalival, arra pedig nem kíváncsi, hogy az ő baloldali emberei békésen beszéljessenek a jobboldaliakkal. És megfordítva. Én speciel szakmai szempontból nem bánám az ilyen vitákat, csak mondjuk emberileg nem ülnék le mindenkiel azok közül, akik ma a jobboldali sajtót képviselik. De egy józan, kulturált jobboldalival vitázni, mert mások az értékei, a preferenciái? Miért ne? Bármikor.

Avar János: Én az amerikai sajtóban először mindig a konzervatívokat olvasom el, mert nagyon érdekel, hogy másképp látják a világot, mint én...

Bolgár György: Szóval, a technológia megváltozásával lényegében megszűnt az egyenlő, de polemizáló jelenlét lehetősége, és ez szerintem már így is fog maradni.

Narrátorhang

KINEK A SZÍVÉT SZÚRTÁK MEG?

A negyedik hatalmi ág és a médiaetika

Csejk Miklós

Szíven szúrt ország

Dokumentumfilmek a figyelem középpontjában! És nem csak Aktív- vagy Fókuszriport hosszúságban. Ez nem semmi, ugyanis a dokumentumfilmek degradálása eljutott arra a fokra, hogy sem moziban, sem videotékában nem lelhetők fel. Ha az ember lemarad a filmszemle dokumentumfilmeket bemutató néhány napjáról, akkor egy kis részüket nézheti meg esetleg a televízióban késő este. Az elmúlt hetekben két dokumentumfilm is borzolta a kedélyeket. A mozikban a Szíven szúrt országot (Babos Tamás, Csillag Mano, Kálomista Gábor, Kívés György, Vecsernyés János, 2009), a televízióban Kepes András Különös történetek című sorozatából Rózsa-Flores Eduardórról (2009) szóló dokumentumfilmjét vetítették. Mindkettő kapcsán komoly erkölcsi, etikai kérdések vetődtek fel – végre, csetinthezünk, hiszen a dokumentumfilmnek kutya kötelessége társadalmi problémákat górcső alá venni! A Szíven szúrt országnál a feldolgozás mikéntje problematikus, a

Rózsa-Flores Eduardórról szóló dokfilmenél pedig az elhangzott információk kezelése váltott ki nemzetközi bonyodalmat.

A Szíven szúrt ország címe sejteti, hogy a filmben könnyek és düh, elkeseredés és felháborodás lesz. Csak az nem mindegy, hogyan. Egy esemény kiváltotta, érzelmileg túlfűtött reakciókat fog górcső alá venni a film, vagy maga is táplálja az érzelmi viszonyulást? Mielőtt beültem a filmre, azon töprengtem, vajon mi okozhatja „egy ország”, „egy nemzet” „halálát” (megengedve, de egyet nem értve a cím által sugallt, 19. századi pátoszszal). Egy mégoly kiváló sportoló brutális megölése kevés ehhez. Ám a büntény kapcsán felmerült még egy kérdés: vajon képesek vagyunk-e együtt élni bárkivel is, aki Magyarországon él és lakik. Amikor a film készült, már egyértelműen kiderült, hogy a Cozma-gyilkosság kapcsán elindult a „cigányozás”. „A cigányok megölték Cozmát.” Ami persze önmagában abszurd, hiszen itt nem az egész cigány-

ság vonult fel gyilkolni, hanem néhány bűnöző, aki éppen cigány származású volt. Hogy a „cigányozás” abszurditását jobban érezzük, román szempontból azt is mondhatnánk, hogy a „magyarok ölték meg Cozmát”. Vélhetően magyarul beszélő magyar állampolgárok. Bár persze ez sem biztos, ítélet még nem született. (A román apa szájából el is hangzik, hogy nem haragszik a magyarokra, ami azért elgondolkodtató.) Vagy mivel valószínűleg férfiak voltak a bűnelkövetők, mondhatnánk a nők, hogy „a férfiak megölték Cozmát”. Az erőszakos férfitársadalom, amelyik empátia nélküli, agyatlan és erőfitogtatásra képes csak. No meg gyilkolászni. Hány férfi kérné ki magának?

A Cozma-ügy kapcsán tehát azonnal „cigánybűnözésről” kezdtek el beszélni, és fellángolt a vita: létezik-e „cigánybűnözés”? De végre felmerült az a kérdés is, hogy ha a feltételezett elkövetőket már egy ideje „bűnözőkként” tartják számon a

rendőrségen, akkor miért nem indult ellenük eljárás eddig. Hogy lehet, hogy bűnözők, milliárdos adócsalók élnek köztünk? „Képben” vannak a hatóságoknál, de nem tesznek ellenük semmit. A demokráciában az a problematikus, hogy a bűnösséget bizonyítani kell, ám éppen ez különbözteti meg a diktatúrától – bizonyítékok és ítélet nélkül nem lehet letartóztatni senkit. A „fenyegetésre épülő önvédelem” diktatórikus megoldásokat sejtet. Milyen jól működik a „köz” igazságérzete, amikor az ingatlan- vagy a vagyonadó bevezetése ellen kell felháborodni! Milyen alapon kezel ügy bennünket az állam, mintha potenciális bűnözők lennénk! Hiszen legális úton szereztük a vagyonunkat! (Itt egy kicsit szeretünk elfeledkezni a fiktív számla-adási gyakorlatról, amit a legkisebb cégek is folytatnak egymás között, nem beszélve a megannyi mindennapi trükközésről úgy a munka, mint mondjuk a közlekedés stb. területén!) De nem háborodunk fel ugyanígy, amikor „cigánybűnözésről” hallunk. Még jó, hogy nem! Hiszen ahogy nő a szegénység, a munkanélküliség, a forint értékének inflálódása, újra ugyanazt a reakciót váltja ki az emberekből, mint például a 30-as években. Kell egy bűnbak, akin ki tudjuk élni a dühünket, akit utálhatunk, aki elég plasztikus ahhoz, hogy minden bajunk okaként megjelenhessen. Manapság ilyen a cigány. Jellemző sztereotípiái: segélyekből él, nem szeret dolgozni (ezért szegény az ország), aztán meg lop attól, akinek van, és tessék, még gyilkolászik is, ha szórakozni szottyán kedve.

A Szíven szúrt ország elejétől a végéig „cigányozik”. A Cozma-gyilkosságot úgy meséli el, hogy a gyilkosokat egyszerűen csak cigányoknak nevezi. Innentől kezdve már problematikus a film objektivitása, mert állást foglal az események által kiváltott társadalmi vitában, amely vitát viszont nem mutatja be. Cigányok helyett mondhatna magyarokat is (bár ez fájó lenne, ugye?), mondhatna férfiakat is (ez is kellemetlen), mondhatna maffiát is (ez meg veszélyes az alkotókra nézve), de mondhatna talán elkövetőt is. A film, mint egy sporteseményt, úgy dolgozza fel a történetet. Szemben áll két tábor, a cigányok és a sportolók, összecsapnak, megszólalnak az „edzők”, a kézilabdásoké, meg a cigányvajda. A jók és a rosszak csatája ez. Itt most vesztett a jó, nem hollywoodi ez a szíven szúrt sztori. A verekedést jeles magyar színészek játsszák el. A dramatizálás érzelmi reakciókat hív elő a nézőkből. Döbbenet ülünk. A rohadékok – sziszegnének, de ehelyett döbbenet nézünk: ilyesmi előfordulhat egy dokumentumfilmben?! Mit lehet megtudni a filmből? Hogy hol álltak a verekedők a diszkóban? Fontos ez? Nem fontosabb az egész ügy társadalmi beágyazottsága?

A film kapcsán felvetődik az alkotó felelőssége. A mindenkor alkotóé. Ha leírt céljaink közé tartozik, hogy objektíven bemutassunk egy társadalmat megrázó ügyet, akkor megtehetjük-e, hogy elhallgatjuk az ügy következményeit? Ebben az esetben az elszabadult „cigányozást”. A film készítői megszólaltatják „a politikust”, aki górcsősen beszél arról, hogy „cigánybűnözés” nincs, ezt a fogalmat felejtjük el. Ekkor már vagy háromnegyed órája azt halljuk a filmben, hogy a cigányok megtámadták a sportolókat. Véletlen aránytalanság? Vagy nagyon is tudatos manipuláció: ha

majd azt a bélyeget sütik a filmre, hogy „cigányozik”, akkor az alkotók büszkén idézhetik ezt az egy mondatot leleplező a hülye, hozzá nem értő kritikust? A film nem beszél a társadalomban elszabadult „cigányozásról”, egy népcsoport elleni kollektív gyűlölet izzásáról. Persze lehet, hogy az alkotókat elragadta a hév, saját érzelmeik, a szomorú, megrázó történet drámája, és egyáltalán nem látják, melyek a társadalmi következményei az ügynek. Csakhogy egy dokumentumfilmestől nemcsak elvárható, hanem megkövetelhető, hogy témájából felkészüljön. Főleg ha azon kevés (nagyon-nagyon kevés!) dokumentumfilmek egyikéről beszélünk, amelyik még moziba is kerül.

Kepes András Különös történetek című sorozatának Rózsa-Flores Eduardóról (2008. október, nyilvánosságra 2009 áprilisában került) szóló dokumentumfilmje is felületes. De agyfájtató az. Látszólag olyan, mintha alaposan felkészült volna a témából (hosszasan mutatja be a főszereplő életét), csak éppen azt a Bolíviát nem ismerjük meg, ahol a főhős utolsó, halálos kimenetelű terror(?)akciója zajlott. Pedig enélkül hogy tudnánk ítéletet alkotni a haláláról? Nézzük, mit tudunk meg! Rózsa-Flores Eduardo 1960-ban született a bolíviai Santa Cruzban. Zsidó származású festőművész apja, Rózsa György, 1948-ban hagyta el Magyarországot. Rózsa-Flores 1972-ig Bolíviában, 1973 végéig Chilében tanult. A család politikai menekültként Svédországban települt le a Pinochet-puccs után, majd 1975-ben Magyarországra költöztek. Rózsa-Flores itt katonai főiskolára járt, majd az ELTE bölcsészkarán diplomázott. Ő volt az egyetem utolsó összegyűjtési KISZ-titkára. A balkáni háborúban külföldi lapok tudósítójaként dolgozott. Ekkor csatlakozott első külföldiként az alakulóban lévő horvát hadsereghez. Kepes filmjéből nem derül ki, miért kezd el lövöldözni egy újságíró bármelyik oldalon is. Rózsa-Flores később részt vett az Észak környéki harcokban is, ekkor kezdenek gyanús ügyletei kiderülni. Kepes filmjéből erről nem nagyon kapunk képet. Ahogy arról sem, miért tért iszlám hitre 2003-ban. Kapcsolatba került magukat terroristának valló irakiakkal is. Néhány éve a magyar szélsőjobb oldal környékén bukkant fel – mindegy Kepes filmjéből akkor következtethetünk, amikor otthonát és relikviáit mutatja be. Komplet elmebeteg? Bonyolult személyiség? Identitását kereső talajvesztett kisember? Érzéketlen terrorista? Vagy inkább éppen ellenkezőleg: hírszerző, ő az egyik magyar James Bond?

Kepes filmjében az etikai problémát az okozza, hogy legutolsó találkozásuk alkalmával (mely tavaly októberben volt) Rózsa-Flores arról is beszélt, hogy felkérést kapott a polgárháború szélén álló Bolíviából, segítsen megszervezni Santa Cruz város védelmét a központi hatalommal, illetve az általa feltűzött indián milíciák támadásaival szemben. Állította, hogy a küldetését kizárólag elkötelezettségből vállalta, mivel úgy érzi, kötelessége segítenie szülőföldjét. De én például, sok más, Bolíviát ismerő barátommal együtt másképp látom a hátteret. A konfliktus egyik fő oka ugyanis az, hogy Evo Morales, bolíviai elnök a központi bevétel nagyobb részét a szegényebb tartományoknak adná, ami persze a gazdagabb területek adófizetőinek egyáltalán

nem tetszik, ráadásul félnek attól, hogy akár még államosítások is lehetnek. Rózsa-Flores tehát egy fordított Robin Hood szerepre vállalkozott, a gazdagok védelmét kívánta megszervezni. Azért még hozzáfűzi: a fegyvereket illegálisan szerzik majd be. Ezt az információt kapta Kepes, azzal a kikötéssel, hogy nyilvánosságra hozni csak az informátor halála után lehet.

Ha a központi hatalom ellen fegyvert fogók győznek, Kepes anyaga senkit nem érdekelt volna. Ha Rózsa-Flores simán börtönbe kerül, akkor sem. Jól jött ez a tisztázatlan körülményű haláleset. (Felmerült ugyanis, hogy Rózsa-Flores nem a harcban esett el, hanem meggyilkolták, ami megint kissé zavaros különbségétel, mert egy harc során /ne feledjük, aki bármilyen okból fegyvert fog, az számot vet azzal, hogy a másik oldalon fegyvert fogók megölhetik/ nehéz differenciálni ölés, gyilkosság, lelövés között). Mert titkot sejtetett, amire Kepes sietett... – mit is csinálni? Feloldani? Megvilágítani? Igazából egyiket sem. Tovább misztifikálni? Még jobban összezavarni? Azt sem. Akkor? Kicsit turkálgatni benne.

A kérdés nem az, hogy Kepesnek be kellett volna-e mutatnia a megfelelő szerveknek a felvételt, amelyen Rózsa-Flores beszámol terveiről (amit a média megpróbál velünk elhitetni), hanem az, hogy mondhat-e az újságíró nemet akkor, amikor még nem tudja, miről fog szólni az a titkos interjú, amire felkérlik. Nézetem szerint nemet kell mondania. Mégpedig pontosan azért, amit Kepes András is megfogalmaz, bár ő éppen annak apropóján, hogy az újságírónak igent kell mondania. „Egy újságírónak nem az a feladata, hogy alakítsa az eseményeket, hanem az, hogy dokumentálja, és a hátteret megvilágítsa.” Csakhoz mindehhez azért nem kellene titkos interjú, mert utólag is fel lehet tární az események hátterét, esetünkben ki lehet deríteni, miért és hova ment Rózsa-Flores, mit akart és mire készült, mielőtt lelőtték. Ha viszont egy újságíró „titkos” ügyekbe keveredik (ráadásul titokörzöként), akkor ezáltal involválódik. Beleragad az adott ügybe – nem tud kívülről, távolság- és mértéktartóan ítélni fölötte. Ez már nem újságírás, hanem magyarzkodás. A háttérbemutatásra nem került sor a Kepes-anyagban! Persze értem én, hogy egy titkos interjú közzétevése megnövelheti a nézőszámot, csakhogy ez már a bulvár újságírás területe. Hatásvadászat, mely távol áll a komoly tényfeltárástól. Jól jött a közszolgálati tévé nézettségének a bolíviai kormány felhorkanása. Az eset jól mutatja, hogy egy jelentéktelen figurából, hogyan képes a média sztárt gyártani, ha elkapja a megfelelő pillanatot. Megvannak a kulcsszavai, miként a reklámoknak a kulcsfigurái (kutya és kisgyerek): titkos, terrorista, gyilkolás – és a gépezet csúcsra jár.

Információs társadalmunkban a nagy, de igazából még a kisebb médiamogulok is szeretnek eljátszani a gondolattal, milyen az, ha ők alakítják az eseményeket. Szerencsére a pluralizmus, a média sokszínűsége egyelőre megakadályozza mindezt. Legvégül visszatérve a kiindulópontoz: az információdömping korában nemhogy lejárt az események hátterét okosan, alaposan, tisztességesen bemutató dokumentumfilmek ideje, de minden bizonnyal most kezdődik újra.

A dolgok állása

(State of Play)

2009, rendezte: Kevin Macdonald
szereplők: Russell Crowe, Ben Affleck,
Rachel McAdams, Robin Wright Penn

A jóképű, hidegvérű kongresszusi képviselő, Stephen Collins a védelmi kiadásokat felügyelő bizottság elnöke lesz. Aztán az assisztensét – aki nem mellékesen a szeretője is – brutálisan meggyilkolják, és a mélyre eltemetett titkok egymás után kezdenek felbukkanni. Cal McCaffrey dörzsölt washingtoni riporter, akit régi barátság fűz a képviselőhöz és Cameronhoz, a könyörtelen szerkesztőhöz is. Cameron McCaffrey-t küldi kutakodni az ügyben. Amikor társával, Dellával megpróbálják felfedni a gyilkos kilétét, egy olyan eltussolási ügyre akadnak, amely alapjaiban rengetheti meg az ország hatalmi struktúráját...

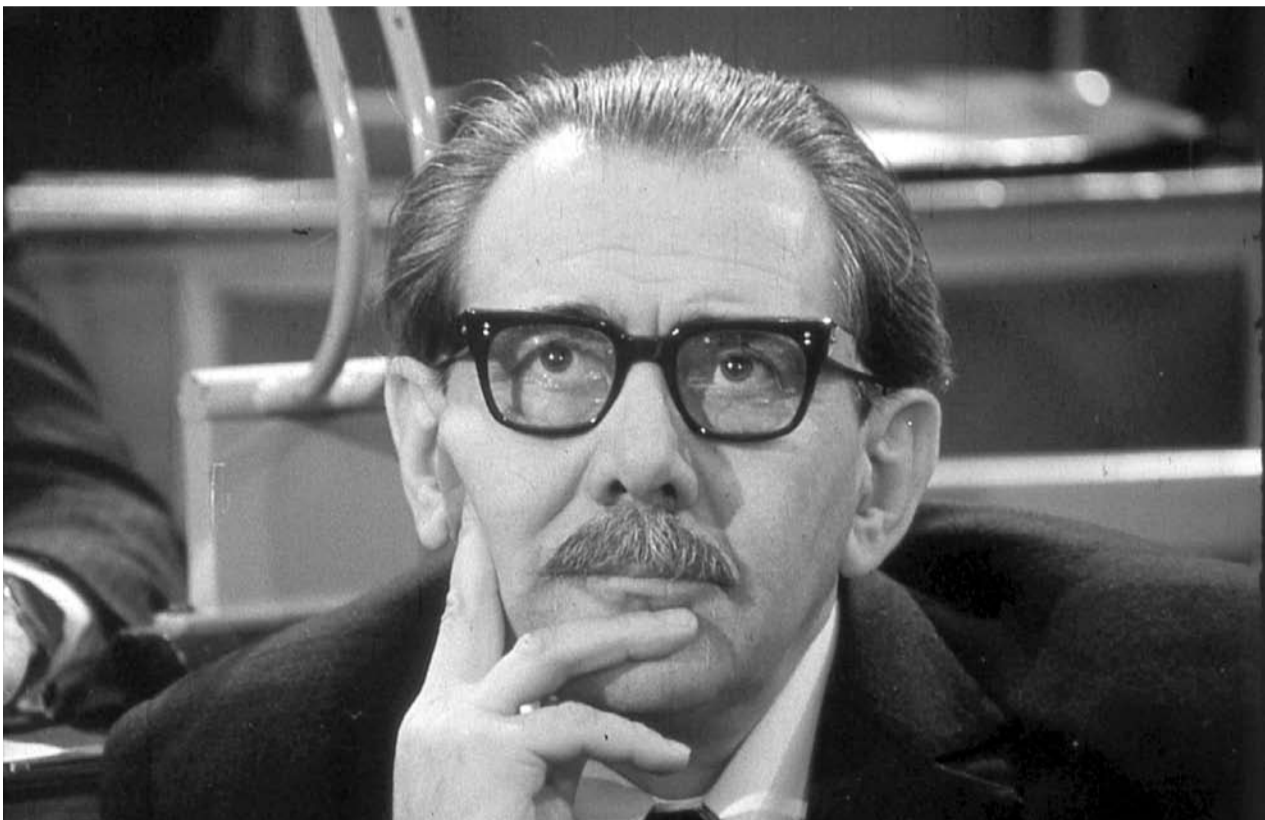
Forgalmazza: UIP-Duna Film

Narrátorhang

Gonoszcsinálók

Varga Ágota: Aczél

Fábián Károly

Vágjunk a közepébe! A film kulcsmondata a végén hangzik el Konrád Györgytől. Az író felidéz egy párbeszédet, ami annak idején közte és a már beteg Aczél György között hangzott el négy nappal Aczél halála előtt. Hol rontottuk el, kérdezte egy egykori KB-titkár. Túl sokat gyilkoltak, adta meg a kíméletlenül őszinte választ Konrád. De nem egyből mondja bele a kamerába, hogy mit válaszolt akkor. Előbb nyel egyet. Nehéz dolog három szóra redukálni a hibákat, még ha adott esetben ez tűnik a legbiztosabb igazságnak is. Csakhogy mindez rendszerszintű probléma, nem Aczél személyes ügye. (A kérdés sem úgy szól, hol rontattam el, egyes szám első személyben.) Valószínűleg a mai politikai megosztottság egyik oka is az, hogy az elmúlt száz évben az ország egyik fele gyilkolta a másikat. Nem csupán sanyargatta, nyomorba döntötte, hanem irtotta. De mi köze mindennek Aczél Györgyhez? Ő gyilkolt? Nem, része volt annak a hatalomnak, amelyik gyilkolt. A film tehát nem az egyes emberek tetteiből ítéli meg a hatalmat, amit képviseltek, hanem a hatalom egyik általános attribútumát próbálja visszavezetni a benne jelentős szerepet vállaló egyes emberre. Ezúttal éppen Aczél Györgyre. Nem túl korrekt, de érdekes vállalkozás, ha van kedvünk az ilyesféle mutatóvához.

Elgondolkoztató, amit Heller Ágnes felvet a filmben. Története szerint 1977-es nyugatra küldésük előtt Aczél azt kérdezte tőlük (vagy kérte rajtuk számon), miért nem fogadták el a játékszabályokat. Miért kellett olyan nagy hűhót csapni, és elmenni az országból? Bátor dolog, amit Hellerék tettek, kiálltak a meggyőződésük mellett, és nem vettek részt a kommunisták (a film által sugallva: Aczél) játékában. Ide kell kapcsolnom azt a részt, amikor korábban Herskó János elmondja, ő miért disszidált, noha addig „jó elvtársnak” számított. Egyszer kihallgatást kért Aczélától, mert Bacsó Pétertől azt a fülest kapta, hogy le akarják váltani. (Nem derült ki, honnan akarták leváltani. Általában jellemző a filmre, hogy pontatlan, elsiklik adatok, tények felett, amelyekre a filmben megszólaltatott emberek nem emlékeznek pontosan, vagy amire nem térnek ki részletesen. Ugyanakkor feliratokban definiálnak olyan köztudomású fogalmakat, mint a „prágai tavasz”, a TTT, A tanú című film stb. De meg kell említenem az egyik legdurvább magyarázat nélkül hagyást! A film elején egy archív részletet láthatunk egy 1976-os íróközgyűlésről. Aczél halljuk, amint Déry Tibort idézi: „hazánk szocialista rendszerének vállalásában és elfogadásában lehetünk egységesek”. Minimum tiszteletlenség Déryvel szemben, hogy egy pár soros feliratban nem

magyarázzák el a filmkészítők, hogy miért idézhette az írótól ezeket a mondatokat Aczél.) Herskó megérkezett Aczélhoz. Alig kezdtek el beszélgetni, mikor betoppant Kádár János, akinek Aczél már úgy mutatta be Herskót, mint a főiskola főigazgatóját. De hát azért jöttem, mert le akart váltani, most meg kinevez – döbbsent meg Herskó. Ekkor döntött úgy, hogy elmegy, mert nem akar függeni egy feudális mentalitású nagyúr hangulatváltozásaitól. Tiszteletre méltó. Csakhogy a játékszabályokhoz való viszony ennél bonyolultabb. Idézzünk egy filmtörténeti klasszikust! A hét mestervétségben a gonoszoktól sanyargatott porfészek lakói egyszer csak megelégedik a helyzetükkel, és fegyvereseket bérelnek fel saját védelmükre. De még ekkor is bizonytalankodnak, sokukban felmerül, hogy talán kár volt, mert így csatatérre változtatják a falut. Inkább fizessenek a gonosznak továbbra is, és küldjék el a fegyvereseket. Jobb a békekesség. Egyik este a falubeli gyerekek kiszöknek az általuk csodált cowboyok egyikéhez, és azt mondják: megvetik a szüleit a gyávaságukért. Bernardo válaszul elnászpángolja őket. A szüleitek sokkal bátrabbak, mint én vagyok, feleli, mert őket a ti felnevelésetek felelőssége nyomja. Ők hozzák az igazi áldozatot. Mi csak jövünk-megyünk a világban. Persze ne essünk át a ló túloldalára, nyilván differenciálni lehet és kell

a játékszabályt elfogadók között is aszerint, hogy ki milyen mértékben veti alá magát a normáknak. Ki mennyire adta fel (látszólag?) önmagát. De miért fontos ez a közérdeklődés számára? A filmben csaknem tizenöt percen át rágcsikálják azt a kérdést, hogy miért nem lehet kutatni azokat a dedikációkat, magánleveleket, melyeket a korszak művészei írtak Aczélnek. Egy idő után már kibukik a nézőből a kérdés a rendező-riporter felé: és magát miért érdekli annyira, hogy X. Y. (író, rendező, színész stb.) mit írt a kulturális élet akkori leghatalmasabb urának? Miért lényeges ez?

A negyedórás kéziratblokknak már az elején kiderül, hogy a rendező nem fog tudni újabb szenzációs nevet kicsikarni senkiből. Olyanét, aki lám, lám, szintén megalázkodott Aczél előtt. Így marad a másik megoldás. A titok védelmezőit tünteti fel gonosz emberként. Itt vannak ezek a pártállamból visszamaradt csinovnyikok, akik meggátolnak minket, igazságkereső médiamunkásokat, hogy a közvéleményt tájékoztassuk erről a fontos kérdésről! Ki hogy próbált élni, előrébb jutni, dolgát végezni, tehetségének teret nyitni stb. Jól el lehetne kuncorászni rajta. Őszintén irigylem, akinek ez a legfőbb gondja az életben!

Akik itthon maradtak, elfogadták a játékszabályokat. Csupán saját lelkiismeretük számára fontos, hogy ezt milyen mértékben tették. Ennél sokkal érdekesebb viszonyra hoz két példát a film vége felé Konrád György. Megemlíti Pilinszky János és Bíró Yvett egy-egy esetét, amikor azok személyes tragédiájukban nem tudtak kihez fordulni, hát felhívták Aczél. (Mindkét eset pszichológiája érdekes lenne: egyikük sem tartozott Aczél kedvencei közé, kifejezetten „játékszabálytalankodónak” számítottak, mégis hozzá fordultak. Persze nem Aczél szempontjából érdekes ez, hanem a segítségkérőkéből.) Heller Ágnes mondja a film végén, hogy azért kellene szembenézni a múlttal, mert ez végre attitűdváltozást eredményezne a mai Magyarországon. Pedig ez nem igaz. Akik arra kényszerülnek, hogy saját (különböző mértékű) alávetettségükkel szembenézzenek, azok önfelmentéseket, önigazolást fognak keresni és találni. Nem a szembenézéstől változik meg egy ember habitusa. Még a legjobb esetben is csupán az derülne ki, hogy az adott személy milyen mértékben képes adaptálódni a legkülönbözőbb élethelyzetekhez. Vagyis aki az átkosban is nagyon involválódott, meg most is közel tud férközni a tűzhöz, arról maximum az mondható el, hogy kiváló alkalmazkodási képességgel bír. Tudunk olyan közéleti szereplőről, értelmiségiről stb., aki, miután kiderült róla, hogy besúgó volt vagy nagyhatalmú pártember, szép csendben visszavonult volna? Heller Ágnes nyíltan a képünkbe mondja, ő is két éven át volt párttag, neki is van felelőssége. De miben? És a felelősségével való számvetés miben nyilvánul meg? Kevésbé harsány antikommunista? Vagy éppen azért harsány? Vallja az eszmét, de az annak a nevében elkövetett gáztetteket elítéli? Hova vezet ez?

Heller Ágnes egy nagyon divatos megállapítást tesz a film végén: mivel az ország nem nézett szembe a múltjával, ugyanúgy megy minden ma is,

mint régen, ugyanúgy megvannak a mai „Aczél elvtársak”, ugyanolyan hozzájuk a viszonyunk. Ezért vagyunk talpnyalók, finomabban lojálisak, ezért kussolunk, nyelvük az igazságtalanságérzetünket – folytathatjuk a kifakadást. De ez hatalmas tévedés. Ugyanis a dolog fordítva működik. Minden korban, társadalmi berendezkedésben, rendszerben vannak Aczél Györgyök. Akihez igazodni kell, akiknek a kegyét kell keresni. Mert különben nem tudunk érvényesülni, kirúgnak, nézhetünk más állás után, vagy, mondjuk, be sem tudunk jutni bizonyos helyekre. Thomas Khun paradigmaelmélete alapján minden területén az életnek léteznek struktúrák, modellek. Ezeknek vannak fenntartói, irányítói, működtetői. Hozzájuk kell viszonyulnunk. Ők a mindenkor Aczél Györgyök, és mi vagyunk a mindenkorai kisemberek. Ne feledjük, Heller Ágnes sem autósztélvédősónak vagy bolti takarítónak ment ki Ausztráliába. Létezett egy másik struktúra (játékszabályrendszer), amelyhez

az alapozta meg külföldön, hogy innen mentek el. Vagyis ott is ennek a rendszernek (ha tetszik Aczél Györgynek) a függvényei voltak. Ha nincs ez a rendszer, akkor nincs létejük a „szabad világban” sem, nincs heroizmusuk odakint (sem ma itthon.). Mindez nem ítékezés velük szemben, csupán a film legnagyobb hibájára szeretnék rávilágítani: nem mutatja fel a történelmi kontextust. Nem viszonyrendszerekben ábrázolja a szereplőket, hanem önmagukban. Így persze jobban megítélhetők, hamarabb kiderül, kik a jók, kik a rosszak, de egy történelmi dokumentumfilmnek nem a múlt primitívizálása volna a funkciója, hanem plasztikus bemutatása.

A film nem csupán mentalitásában rajzolja „feudális nagyúr”-jellegűre Aczél alakját, hanem úgy tünteti fel, mint valami mindenható királyt. Mintha csak ő teremtetten volna meg a működési feltételeket. Először a film negyvenharmadik percében hangzik el egy tágabb dimenzió Herskótól az 1968-as reformmozgalom

számára, amit eddig elmondtam? (Nem tudjuk, miről van szó, a riporter-rendező „Kik nem engedték?” kérdése csak úgy „derült égből” csattant fel.) Az addigi bejátszásokban higgadt Vámos többször a térdére csapva dühösen vágja oda: „itt volt egy szovjet nagyhatalom, és a kérdés az volt, meddig mehetünk el az adott szituációban”. A rendszer alapvetéséhez érteztünk. Ebből a szempontból lehet értelmezni, mondjuk, Heller Ágnesék kiállítását a prágai beavatkozás ellen. Heller maga is elismeri, hogy ez politikai tett volt a részükről. A „játékszabályok fölmondása”. Menniük kellett. De nem Aczél miatt, még ha közvetlenül ő is adta a kezükbe az útlevelet, még csak nem is Kádár miatt, hanem mert szembefordultak egy világbirodalommal, melynek Magyarország is része volt. (Kevés példát tudunk mondani ebből a korszakból, mikor a kapitalizmussal konkrét, politikai síkon szembefordulók fejét megsimogatták volna derekas véleménykülönbségükért. Hacsak nem gumibottal, mint ezt a mai nézőre is erősen ható Eper és vér című filmben láthatjuk.) Vámos Tibor kiborulása zavaró az addig lassan csordogáló filmben. Nem is arra figyelünk, amit mond, hanem hogy miért viselkedik ilyen „agresszíven”. Meg nem is nagyon értjük a kifakadását („akkor érthetetlen volt, amit eddig elmondtam”), mivel eddig a szovjet jelenlétről senki nem beszélt. (Nyilván a beszélgetéseket fragmentálta a rendező, majd összekeverve, valamiféle koncepció szerint illesztette a filmbe az egyes mozaikokat, miközben a nem fontosnak ítélt részeket elhagyta.) A lényeg, hogy bár elhangzik az alapvető mondat, de úgy, hogy alig legyen érthető. Pár perccel a film vége előtt még Popper Péter elnyökögi: „[Aczél] nagyon ügyesen riblizett Kádárral a szovjetek által megvont határok között, hogy mit lehet, mit nem lehet átlépni”. Persze Popper eddigre már a film egyik legellenzenvesebb szereplője. Elképesztően előnytelenül, alulról fényképezik az amúgy is testes férfit, így a kamera csupán a megválasztott beállítási szög révén egy önelégült, szétfolyó hájpacnit csinál belőle. (Bennem a Taxidermia gigantikus hájapa figurája rémlett fel.) A kamera pozíciójának megválasztása nem véletlen. Popper szavai sem ütnek, csupán magyarázkodásnak tűnnek, ha egyáltalában bármilyen kevés figyelemre is tudja még méltatni a néző ezt a szándékosan ellenszenvesre fényképezett figurát.

Varga Ágota már bizonyította, hogy rámenőssége és naivnak tűnő ismerethiánya botrányos, de mindenképpen érdeklődést kiváltó filmeket eredményez. Ez nem lebecsülendő eredmény, ha azt vesszük, hogy alig lehet kitűnni hagyományos dokumentumfilmnek tűnő munkával. Csak hát minek népszerűsíteni olyasmit, amit nem érdemes? Ezt éreztem a Leszármazottakkal kapcsolatban is, ahol egy háborús bűnös fia másfél órán keresztül mindenféle ellenpontozás nélkül tagadhatta a holokausztot, zsidózhattott és cigányozhattott. Ugyanilyen egysíkú megközelítést alkalmazott az Eksőben, ahol rádöbent, milyen kártékony a videojátékozás a gyerekek számára, vagy a Csintóban, ahol semmi mást nem tett, pusztán lefényképezett egy cigány esküvőt, persze lehetőleg úgy, hogy minden

előítéletünket, xenofóbiánkat igazolja, miközben azt vadásszuk, vajon melyik celebünk ment el a „maffiózó” eme báljába. Most talán az lehetett a cél, hogy felmutasson nekünk egy gyilkost. Nem egy konkrét gyilkost, hanem az előző rendszer úgy általában gyilkosainak egy lecsapódását. Még ha Aczél konkrétan nem is volt felelős senki halálért, a lazán kezelt történetek majd csak elvezetnek ideig. Mivel ez nem sikerült, Varga Ágota úgy döntött, álljon akkor előttünk egy velejéig gonosz ember. (Aki már majdnem gyilkos.) Negatív érzéseinket csak fokozzák bennünk családtagjainak (lányainak, unokáinak) bemutatása, akik „apókázák” ezt a félelmetes hatalmú embert. Ráadásul kifejezetten csúnyán fényképezik a családot, vizuálisan stilizálják őket ellenszenvesre. Primitív megoldás: a gonosznak még a családja is csúnya – mélyen belénk ivódik, ahogy Aczél Anna a fülét tépkedi, vagy foghiányos szájával mosolyog. Brutális visszaélés ez a kép hatalmával a rendező részéről! A film vége felé a már meglehetősen ellenszenvesre fényképezett Popper Péter azt mondja, Aczél nem volt kegyetlen, embertelen. Ezt ellenpontozza Heller Ágnessel a film. Aki vissza-visszatér útlevél-bevonási históriájához. (Ezzel a történettel indul a második rész.) Plusz felvetik, hogy besúgató volt, hozzájutott a jelentésekhez. Ennél többet nem tud felhozni ellene a film. Az elnyomottak, hallgatásra kényszerítettek, a megtört gerincűek, és ettől önbecsülésüket veszítették hosszú sora helyett be kell érniük Heller Ágnes kétségtelenül jól vizualizálható, lendületes felháborodásával, sodró erejű protestálásával. Mert bevonta Aczél az útlevelét. És a néző mosolyra fakad. (Ráadásul már tudjuk, hogy később viszont megkapták.) Koltai Dénes, a pécsi egyetem professzora nagyra becsülte Aczél, és a mai napig ápolja az emléket. Egy levelet mutat Vargának, amelyet Aczél írt neki a rendszerváltás után. Ebben kimondva-kimondatlanul arról van szó, hogy Aczél érzi, az ő kultúrpolitikai irányítása mellett eltelt évtizedek megítélése nem lesz differenciált, csuklóból fogják lesöpörni az egészet. (Megkeseredéséről már korábban Aczél lánya, Anna is beszélt a filmben.) Koltai nem véletlenül mutatta meg a rendezőnek ezt a levelet. (De Varga Ágota oda nem figyelésére jellemző, hogy benne hagyta a filmben.) Úgy látszik, nincs még itt az ideje, hogy plasztikusan, a lehető legtöbb szempontot figyelembe véve ábrázoljuk azt a közelmúltat, melynek Aczél György meghatározó figurája volt. Most még a felületes ítékezésnél tartunk. Akárhogy is, de világosodjon ki a munkánkban, hogy ezek az emberek az „ántivilágból” mind a szemétdombra valók. Természetesen ugyanúgy felbosszantja a nézőt a film, amikor Aczél européerségéről, széles látóköréről esik szó, mert kit érdekel, hogy személyesen milyen tudású emberré gyúrta ki magát, hiszen nem a tudása, „européer habitusa” révén lett az, aki. De ha már ő irányította a kultúrát évtizedeken át, arról érdemes beszélni, hogy az adott lehetőségek között miként végezte a munkáját. Mondjuk, hogyan alakította a játékszabályokat. De ez majd egy másik film tárgya lehet, mert ez nem dokumentumfilm, hanem kurzusfilm. És annak is halovány.

igazodni tudott, sőt, ami őt integrálni tudta, ha már itthon „fölmondta a játékszabályokat”.

De van egy másik gondom a játékszabály-kérdéssel. Mondjuk, én nem fogadom el a kapitalizmus játékszabályait. Megvetem a pénz és a kapcsolati tőke mindenhatóságát. Nem fogadom el, hogy a magyar vállalkozók egy része minimálbőven jelenti be magát, miközben jóval többet keres. Nem fogadom el, hogy sem a multicegeknek, sem a kisebb-nagyobb magánvállalkozásokban dolgozók érdekképviselője a nullával egyenlő. Hogy a munkavállalóknak nincsenek jogaik. És akkor mi van? Szeretnék disszidálni. Elmenni egy olyan világba, ahol egy kézirat kicsempészése politikai botrányt kavart. Ahol írások, gondolatok, szavak port vernek fel.

Ráadásul a filmben megszólaló „nagy elmenő” értelmiségiek mindegyikében érződik valamiféle furcsa kötődés Aczélhoz. Még Konrád György is, akitnek pedig személyesen Aczél járta ki a letartóztatását, felkereste négy nappal a halála előtt a nagy ellenfelet. (A Heller-Fehér házaspár is meglátogatta a már „kis Aczélá” degradálódott egykori főembert. Hát ez is egyfajta szembenézés a múlttal – egyrészt. Másrészt a disszidensek egzisztenciáját is éppen

kapcsán. Azt mondja, ő is hitt a reformban, de aztán megértette, hogy „a birodalmi rendszer ezt nem akarja, és bármikor félretehetik, aki sokat ugrál ebben az ügyben”. Ezután egy 1964-es archív híradóbejátszás következik. (Meghagyták rajta a bevezető szignált is, csak itt, sehol máshol. Hadd teljen az idő!) A fragmentum köztéri Lenin-szobrokat készítő alkotók műhelyeibe kalauzol. A birodalmi kontextusról elhangzott korábbi mondatot így módon szinte törlik a néző emlékezetéből. (Érthető lehetne úgy is, hogy éppen a Lenin-szobrok illusztrálnák itt a birodalmiságot, de ez csaknem metonimikus utalás, semmiképpen sem elegendő egy olyan filmben, ahol amúgy a „prágai tavasz” mibenlétét feliratozzák.) Aztán csaknem húsz percet kell várnunk, hogy ismét szóba kerüljön a történelmi szituáció. A hetvenedik perc környékén Herskó elismeri: „Ők [Aczélék] is állandó nyomás alatt voltak.” „Kik nyomták őket” – kérdezi a riporter-rendező. „Hát például az oroszok”. Ekkor még reménykedhetünk, hogy a rendező elképesztő ismerethiányáról van szó csupán, de a következő bejátszás módja egyértelművé teszi, hogy koncepciózusán próbál bennünket félrevezetni. Vámos Tibor akadémikus elveszti a türelmét, és kínosan elmosolyodik: érthetetlen volt a maga

Beszélő fejek

Monitorok nélkül és monitorokkal

Beszélgetés Galántai Zoltán
technikatörténésszel

– Vranik Roland Adás című filmje arra a szerintem izgalmas alapötletre épül, hogy mi történne a világgal, ha kivonnánk belőle a monitorokat. De szinte az alaphelyzet után mindjárt következetlen lesz a film, mert nem a monitorok alszanak ki (legalábbis nem mindegyik), hanem csak a képek tűnnek el. Például működik egy mozi a filmben, ami nyilván kap valahonnan áramot, ennek az autók, buszok, működnek a közintézmények.

Ezek működéséhez pedig mind számítógépek kellenek. De mi lenne, ha valóban kihunynának a monitorok?

– Katasztrófa. Nem is ennek ténye az érdekes, hanem a minősége és a mértéke. Ha manapság a világban bekövetkezik akár egy természeti, akár egy technikai katasztrófa, az okozhat súlyos károkat ott, ahol megtörtént, de nem rendíti meg az egész földet. Ha mindenütt megszűnnének a monitorok, akkor viszont ezzel együtt a modern technológiai környeze-

tünk is összeomlana. Egy csapásra visszazuhannánk az 1700 körüli időkbé, miközben azok a struktúrák már nincsenek meg, amelyek akkoriban működtették a világot. A mai kisebb, helyi katasztrófák kezelhetők, mert a 21. századi környezetünk megmarad (amelyben például az épen maradt területekről mintegy át tudjuk pumpálni a helyreállításához szükséges technológiát), de egy ilyen mértékű katasztrófa alapjaiban rendítené meg a földet. A monitor kiiktatása nem azért jelentene súlyos problémát, mert depresszióssá válnának az emberek, vagy elidegenednének egymástól (mint ahogy ezt a filmben látjuk), hanem azért, mert egész egyszerűen éhen halnának.

A számítógépek ugyanis csak monitoron keresztül érhetőek el. Márpedig a legtöbb dolog, amire szükségünk van a hétköznapokban, nem működik nélkülük. A bankrendszer például azonnal összeomlana. Hatalmas defláció venné kezdetét, mert csupán annyi pénz maradna az embereknél, amennyi éppen a zsebükben volt. A pénz felértékelődne. Ugyanígy leállnának a benzinkutak, és képtelenek lennének a megszokott eszközeinkkel a helyváltoztatásra. Vannak persze olyan rendszerek is, amelyek nem azonnal „fagynának le”. Például ha lenne benzin, az autók még mennének egy ideig, amíg el nem romlik bennük a számítógépes rendszer. Ehhez hasonlóan vannak olyan területek, amelyek egy kicsit tovább húznák. De ami a legfontosabb, hogy megszűnne a villamos ellátás, és hihetetlenül leszűkülne azoknak az élelmiszereknek a köre, amelyeket el tudnánk érni. Ennek következtében a társadalom súlypontja szinte azonnal visszatolódna az élelemtermelésre. Mondhatná erre valaki, hogy manapság is két és fél milliárd ember foglalkozik a földön, hogy a tűzifát és az éhenhalás elkerülésére elegendő élelmiszert szerezzen magának. De mi itt a fejlett világban ipari társadalomként gondolunk magunkra. Ennek pedig vége lenne.

Azzal a gondolattal eljárhatnánk egy filmben, hogy mennyire értékelődhetne fel a vak programozók státusza. Ki tudnánk-e iktatni a segítségükkel a monitorokat az alapvető rendszerekből? De a viccet félretéve, a monitorok működésképtelenné válásával nem lenne energiánk, sem pénzünk, sem élelmiszerünk – ugyanis mindegyik a számítógépes rendszerektől függ, és azok csak a képernyőn keresztül érhetőek el. És mindezek a következmények hirtelen és egyszerre zuhannak ránk.

– A számítógépes iparág alig pár évtizedes múltat tekint vissza, és már ennyire behálózta az életünket?

– A 60-as évekig a számítástechnika az állami szektorban volt jelen, a katonai területeken és az egyetemeken (de ott is csak a vezető kutatók számára). A mindennapi életben nem nagyon találkozhattak vele az emberek. Gépészmérnöki tudományként tekintettek a számítástechnikára. 1959-től kezdve kerülnek közvetlen kapcsolatba a hétköznapi emberek is a számítógéppel, amikor egy egyetem (roppant olcsón) 3 millió dollárért beszerezhetett egy számítógépet. Innentől kezdve hihetetlen sebességgel terjed el a használata. Ma ott tartunk, hogy ha teszik, ha nem, ebben a társadalomban, ahol mi élünk, ez az a kulcs, ami mindent nyit. Tehát a működő komputer ugyan nem elégséges feltétel, de a fundamentuma annak, hogy minden egyéb is működjön. És ha egyik pillanatról a másikra összeomlik a számítástechnika, akkor megszűnik az elektromosság is, hiszen a kettő közé ebben az esetben egyenlőségjelet tehetünk. Miközben az utóbbi száz, de talán százötven évben a fejlett világban gyakorlatilag folyamatos volt az áramellátás. Ám most ennek vége lenne. Hiszen nem lehet egy mozdulattal kiszedni a rendszereinkből a számítógépeket azon az alapon, hogy akkor is volt élet a földön, amikor ezek még nem működtek. Nem tudunk visszalépni egy korábbi állapotba, mert nincsenek meg azok a rendszereink és mechanizmusaink, amelyek egy nem számítógép-alapú világban a túlélésünket biztosítanák.

– Ezt azért sokan vitatják. Pláne manapság, amikor a túltechnicizáltságtól való csömör valamiféle romantikus természet felé fordulással párosul. Mondogatjuk, hogy meg tudnánk lenni mobiltelefon, tévé, autó stb. nélkül is, csak elkényelmesedtünk. Megint divatba jöttek az autark-rendszerek: el tudnánk mi látni magunkat, ha rászorulnánk! Meg sokat hallani az ember kivételes alkalmazkodóképességéről is...

– És hogy termelsz élelmiszert, meg hol? Felszántjuk a plázák helyét? De mivel, hiszen a traktorhoz is benzin kell? Honnan lesz hirtelen annyi igavonó állatunk? De komolyra fordítva a szót, az élelmiszer-ellátás leegyszerűsítve is háromszintű rendszer. Egyrészt áll az élelmiszer megtermeléséből, másrészt a termékek disztribúciójából, harmadrészt pedig az élelmiszerhez való hozzájutás feltételeinek megteremtéséből. A 60-as évek óta elvileg elegendő mennyiségű élelmiszer van a földön ahhoz, hogy senki ne éhezzen. (Ezt úgy számítják ki, hogy megnézik, egy embernek mennyi kalóriára van szükségére egy napra, ezt megszorozzák a föld összterületével, majd az így kapott számot elosztják a földön megtermelt élelmiszerek kalóriaértékével.) Újabban viszont ismét hallani olyan hangokat, hogy a népességnövekedés túlzott mérté-

válik, akkor összeomlik az állam is, mint olyan. És akkor mi a kezünkben egy furkós bottal próbáljuk majd megvédeni egymástól a saját zöldegeinket.

– Az Adás azt vizionálja, hogy egy monitor nélküli világban elunjuk magunkat, az agresszívebb egyedek egymás ellen fordulnak, mások depresszióba esnek, a csöndesebbek pedig elmennek a moziba, hogy csillapítsák mozgóképigényüket. De igazából a monitorokon nem is képet nézünk. Az ipari monitorokon adatsorok, számok, szöveges információk vannak. Itt valami nagyon átgondolatlan. Azoknak a monitoroknak miért kell kialakulniuk, ha csak a képek tűnnek el? A monitor nem egyenlő a képközvetítéssel...

– A Maslow-piramis értelmében léteznek nagyon fontos dolgok, például az evés és az alvás, erre épülnek rá a következő szinten a kevésbé fontos dolgok, például a kultúra és a szórakozás. A film szerint ebben a felső rétegben okoz csak zavart a monitorok eltűnése, pedig ha egy ilyesmi bekövetkezne, az a piramis legalját is érintené. Az úgynevezett „utolsó nap”-forgatókönyveket három kategóriába szokták sorolni. Vannak olyanok, amelyek szerint az egész föld, mint bolygó, elpusztul, a másik cso-

alapszolgáltatások, amelyek bármelyikének eltűnése azonnal hisztérikus leszel: víz, fűtés és áram! A monitor megszűnése az árammal vezérelt dolgok megszűnését jelenti, ami kisvártatva kihat a másik két alapszolgáltatásra is. Másrészt közhelynek számít az ezzel foglalkozó szakirodalomban, hogy az ember összenőtt a technológiával. És mire irányul a technológia? Arra, hogy a környezetünket átalakítsa. Ha kiiktatjuk a technológiát, akkor eltűnik az az eszköz, amely átalakítja a környezetünket. Ha nagyon szeretnél visszatérni a technológia előtti állapotba, akkor javaslom, hogy télvíz idején állj ki ruha nélkül ez erdőbe. Ne keverjük össze a technológia előtti állapotot a környezettudatos szemlélettel! Láthatjuk, hogy milyen hatékonyan tudjuk lerombolni a természetet, miközben olyanná próbáljuk formálni, mint amilyenek mi szeretnénk látni. Ennek során nyilvánvaló, hogy kiszolgáltatottá válunk a technológiának. Hiszen ez lép a természet helyére, aminek korábban ugyanígy kiszolgáltatottak voltunk. Gondoljunk olyan nagyon triviális dolgokra, hogy mondjuk, száz évvel ezelőtt ha ismerték is a napvihar fogalmát, senkit sem érdekelt különösebben ez a jelenség. Ma viszont nemzetközi szervezetek figyelik a nap tevékenységét, mert nem szeretnék, hogy egy esetleges napkitörés következtében tönkremenjen az összes telekommunikációs műhold, mint ahogy hasonlóra már volt is példa a 80-as években. Minél inkább rámásunk a természetre a technológiával, annál inkább zsugorodik körülöttünk az előbbi, és annál inkább függeni fogunk az utóbbtól. Mindig a yanomanö törzset szokták erre példaként felhozni. Ők pár száz eszközt használnak. Ezzel szemben mi a modern, fejlett technikai társadalomban nagyságrendileg annyifajta dolgot, ahány csillag van a Tejútrendszerben. Tehát csillagászati számú tárgyat állítunk elő. Ezek közül nyilván sok kiváltható másokkal, vagy adott esetben nélkülözhető, de vannak olyanok, amelyek nélkül nem tudnánk mihez kezdeni. Térjünk tehát vissza az élelmiszer-ellátáshoz! Mondjuk, nincs áram. Bezárna a közért. Sötét lenne benne, nem működnének a pénztárgépek, a hűtők, nem tudnák megmondani, miből mennyi van raktáron stb. Mihez kezdenénk? Ma már bonyolult rendszerek kellene ahhoz, hogy ételhez jussunk. Pár nap múlva tömegesen vágnánk neki az erdőknek bogyókat gyűjteni.

– Akkor már végképp nem értem, miért van most megint reneszánsza a természeti katasztrófákkal való riogatásnak. Ha a technikától függünk, akkor a természet minnek? Jó néhány sci-fi film szól a technika összeomlásáról és a technika romjai között az ember botorkálásáról, most meg inkább olyasmit hallunk, hogy a nem túl távoli jövőben a vízért fogunk harcolni...

– Ebben a „vicc”, hogy ez nem sci-fi film!

– De hogy tud nekünk visszavágni, bosszút állni rajtunk a természet, amikor gigantikus technikai pajzs védi a civilizációnkat?

– Abból, hogy tönkre tudjuk tenni a természetet, nem következik, hogy uraljuk is a helyzetet. 1798-ban Maltus írt egy tanulmányt arról, hogy a föld hamarosan túl fog népesedni. Közvetlenül a cikk megjelenése után, a 19. század elején be is következett a megjósolt népességrobbanás. Körülbelül 1800-ig nagyjából stabilnak volt tekinthető a népesség a földön, aztán a fejlettebb területeken exponenciálisan nőni kezdett az emberek száma. Nekik viszont volt hova kivándorolniuk. A történelem során soha nem volt annyira szabad az emberek mozgása, mint a 19. században, amikor tízmilliók áramlottak nem csak az USA-ba, hanem mondjuk Dél-Amerikába és más helyekre. Tehát a népességrobbanást földrajzi értelemben le lehetett vezetni. A 20. század végén és a 21. század elején (bár vannak, akik a múlt század 60-as éveitől beszélnek erről a jelenségről) észre kell vennünk, hogy azok a technológiák, amelyek lehetővé tették a népességrobbanást, a fejlett világban annyi-

kü, tehát évtizedeken belül komoly élelmiszerhiány fog fellépni. De most ezt hagyjuk figyelmen kívül, és vegyük úgy, hogy a megtermelt élelmiszer elegendő (sőt azt is hagyjuk, hogy az élelmiszer előállításához mennyi energiára és gépre van szükségünk). Csak hogy az elektromos áram nélküli világban nem fognak eljutni az élelmiszerek az emberekhez. A fejlett világon kívül ma is aránytalanul és akadozva működő disztribúció összeomlik – mi lép a helyébe?

Azt se felejtjük el, mekkora különbség van egy industrializált, illetve egy agrártársadalom között. Például, ha megnézzük az ókori birodalmakat, azt látjuk, hogy akkoriban jobb esetben is két dologra voltak csupán képesek az uralkodók: hogy katonákat szedjenek össze, illetve hogy megpróbálják behajtani az adókat. Egy nem megfelelő technikával felszerelt államban olyan hihetetlenül messze van az állampolgár a vezetéstől, hogy gyakorlatilag elérhetetlen. Miért fontos ez? Mert 1648 után az állam kulcsszereplővé vált az emberek életében. Ez a folyamat párhuzamosan haladt a technikai fejlődéssel. Manapság azért fizetünk magas adókat, mert az állam hihetetlenül sok funkciót vállal át, és ahhoz, hogy ezeket el tudja látni, technikára van szüksége. Ha az ehhez szükséges technológia hirtelen működésképtelenné

portba tartozók szerint „csak” az emberi faj tűnik el a föld színéről, a harmadik kategóriába tartozók pedig az emberi civilizáció összeomlásáról beszélnek. A filmnek egy olyan világot kellett volna bemutatnia, amelyben megszűnik az emberi civilizáció (vagy fogalmazzunk úgy: a világ, ahogy mi ismerjük), mert ha a kiindulási teóriáját konzekvensen végiggondolja, akkor nem lehet más megoldás.

– Néha úgy érzem, hogy a technikafüggőségünkkel való riogatás csak vaklármá. Tényleg ennyire kivagyunk szolgáltatva a technikának, hogy ha egy láncszem kiesik, akkor végünk? És mi van a természetközelségünkkel? Hiábavaló akkor az egész környezettudatos humberg? Hiába akarunk visszafordulni a természethez, már nem lehet?

– Eddig is próbáltam érzékeltetni, hogy a monitor kiiktatása nem „egy láncszem”. Az a fundamentum. Ha a monitort húzod ki, akkor az áramot húzod ki. A technikában is felállíthatunk hierarchiát aszerint, hogy mi mennyire fontos. Ha holnaptól megszűnne az internet, az roppant kellemetlen lenne, de jelenleg még nem járna katasztrofális következményekkel. Viszont nézd meg, mik jönnek be a lakásodba mint

ra alapszintűvé váltak, hogy a fejletlen vagy fejlődő világ jelentős részére is eljutottak. A YouTube-on lehet látni felvételt arról, hogy mondjuk Lagoszbán a motorkerékpároknak úgy van meghajlítva a kormányuk, hogy a legszűkebb réseken is elférjenek a dugóban álldogáló kocsik között. Ugyanitt egész iparágak épülnek arra, hogy kiszolgálják a dugóban várakozó autósokat. Tehát a fejlett technológiák megjelentek a kevésbé fejlett területeken is, így a népességrobbanás most a kevésbé fejlett világban következik be. 2020-ra tizenöt-húsz olyan megacitány lesz, amelyben 20 milliónál több ember fog élni. A történelem folyamán az elsők a fejlett térségekben jöttek létre, de most felzárkóznak hozzájuk a fejletlen területeken épülők. Sőt, le is előzik őket. Ezt a folyamatot a technika gerjeszti. És Lagoszból vajon hova lehet kivándorolni? Nyilván sehová, és ahhoz, hogy a folyamatosan növekvő emberiség legalább az eddigi szinten meg tudjon élni a fejlődő országokban, négyöt százalékos GDP-növekedést kellene produkálni évente, amire alig van példa a világtörténelemben. Vitatkoznak azon a demográfusok, hogy mennyien leszünk 2050-ben, de azokat az előnyöket, amelyeket a fejlett technológiákkal felhalmoztunk, a fentebbihez hasonló mechanizmusok szépen felfalják. És akkor visszajutunk oda, hogy túl sokan leszünk a földön ahhoz, hogy mindenkinek jusson rendes mennyiségű ivóvíz. Jelzem, az ivóvíz már ma is egymilliárd embernek jelent problémát napi szinten. Tehát ennyi embertársunk kel fel reggelente, és tépelődik azon, hogy mit fog ma inni. És körülbelül kétmilliárd ember nem tud az alapvető higiéniai elvárásoknak megfelelően megmosakodni. Ma nagyon úgy tűnik, hogy a technika teremtette előnyök elfogynak.

De ne feledjük, hogy a jövőre kivetítve ez is csak egy hipotézis! Mondok erre egy példát. 1945 előtt azt prognosztizálták (a megfigyelt folyamatok alapján teljes joggal), hogy Indiában hamarosan százmilliók fognak éhezni. Ám ekkor elkezdődött a zöld forradalom. Néhány amerikai alapítvány és a Fülöp-szigetek nekiálltak, és kidolgoztak egy gabonanemesítési programot, melynek során létrehozták az IR-8 nevű csodarizst, ami akár hatszoros termésátlagot hozott a hagyományoshoz viszonyítva. Ennek következtében 1960-ban még éhínség fenyegette Indiát, de 1968 után a világ egyik legjelentősebb rizsexportőrévé vált. A technológia képes volt beleszólni a természetes folyamatokba. Százmilliók menekültek meg így az éhínségtől. Tehát elvileg benne van a folyamatokban a váratlan technikai fordulat lehetősége. Most arról hallani, hogy a génkezelt élelmiszereknek köszönhetően számíthatunk egy újabb zöld forradalomra. De rendkívül sok polémia kíséri ezt a folyamatot – és mi van akkor, ha mégsem következik be? Ha túl késő lesz, mire konkrét eredményeket produkál? Ha nem várt következményei lesznek? És így tovább.

– Miután már jól tudjuk, hogy milyen lenne a világ monitorok nélkül, most felvázolnád, milyenné tesznek bennünket a monitorok? Technikatörténeti szempontból mit jelent, hogy megnövekedett a képek száma a monitorainkon? Nyilván növeli a felhasználók számát, hogy az interneten, sőt a mobilkijelzőn is már képeket, mozgóképeket élvezhetünk, de mi a jelentősége ennek a folyamatnak a technika és a vele összefonódott emberek aspektusából?

– Kicsit messziről fogom kezdeni a válaszadást, de eljutok a vizualizálódási folyamat kérdéséhez. Számomra meggyőző Susan Greenfield agykutató modellje, melyet az Identitás a XXI. században című könyvében írt le. Jócskán leegyszerűsítve a következőről van szó. A 18. századig lényegében egy a maitól eltérő típusú ember létezett. A pozíciója határozta meg, hogy kicsoda, mi a várható életútja stb. Nézzünk egy Shakespeare-vígjátékot! Amikor az egyik szereplő álruhát ölt, és a többiek nem ismerik meg, akkor nem arról van szó, hogy abban a korban az emberek gyengeelméjűek voltak, csupán arról, hogy sokkal kevésbé

az arc alapján identifikálták egymást, mint ahogy azt mi ma tesszük. A 18. század közepén végbemegy a második nyomtatási forradalom (amiről el szoktunk feledkezni). Gutenberg után a könyvkiadás még elit tevékenységnek számított. Gondoljuk meg, hogy a 17. század végén Newton vagy Leibnitz még megtehetette, hogy mindenkivel levelezzen, akivel egyáltalában érdemes volt. A 18. század közepére nyomdatechnikai változások zajlottak le, elkezdtek elterjedni a nagyközönségnek szóló könyvek, ami tipográfiai változásokat vont maga után. Megjelent a modern értelemben vett regény. Az 1700-as évekig, ha valakinek azt mondták, hogy a műve a fantázia szülötte, akkor az egyenlő volt azzal, mintha hazugnak nevezték volna. Persze az első regényeket is először csak cselédlépcső-regénynek meg trivialromannak hívták. Hihetetlen mértékben lenézték, de éppen a regény megjelenésétől datálja Greenfield az új típusú „valaki” ember megjelenését. Neki már annyira egyénien és a környezetében élőkhez képest másképpen van behuzalozva az agya, hogy ez alapján lehet megkülönböztetni a többiektől. Tehát őt már nem az „minősíti”, hogy hány karkötő van a bokáján, hanem hogy milyen a gondolkodása. A könyv és a „valakiagy” szoros összefüggésben áll egymással. Mert mi a szövegolvasás? (Most elsősorban a regényre gondoljunk!) Szimbólumkezelés, ugyanis az olvasott jelek értelmét el kell képzelned. Ráadásul hosszú szimbólumlánccokat kell kezelned, amelyek lineárisan vannak elrendezve, tehát nem lehet a sorok és oldalak között összevissza ugrálni. Ennek révén huzalozódik be a „valaki” agya, tehát így jutunk el oda, hogy megjelenik a mai értelemben vett egyéniség. Viszont a mai fiatalok már nem úgy néznek filmet, mint te meg én, hogy leülnek elé, és végigülik az elejétől a végéig, hanem beletekergetnek, csavarják előre-hátra. Ugyanis a képrögzítők és az internet elterjedése két dolgot kezd felszámolni. Egyrészt az absztrakciót (attól kezdve ugyanis, hogy képeket nézünk, nincs helye az absztrakciónak, mert pontosan látjuk, hogy a képen szereplő mit visel, milyen mozdulatot tesz stb.), másrészt a linearitást. Ahogy az ember bóklászik az interneten, ahogy összevissza kattintgat, ahogy ott nézi egy ideig a filmeket, ahol éppen az eszébe jut, nincs szüksége folyamatos, hosszú, szimbólumokon alapuló logikai láncok fölépítésére. Ehhez vegyük hozzá, hogy amúgy is egy sereg azonnali és közvetlen benyomás bombáz bennünket, ilyen például a szex, az extrém sportok, de jó példa erre az akciófilm is. Ha túlnyomó többségben ilyen impulzusok érik az agyunkat, akkor az ennek megfelelően fog behuzalozódni, mivel közben nem tanulja meg, hogy egyedien válaszoljon, elvégre közvetlen ingerek esetében nincs is ideje sokat mérlegelni és egyéni döntéseket hozni. A hosszú szimbólumlánccok kezelését pedig amúgy sem sajátította el (elvégre nem olvas). Greenfield az így létrejövő agyat úgy nevezi: „senkiagy”. Ez arról ismerszik meg, hogy – nem lévén egyedien behuzalozva – nem is viselkedik nagyon egyedien. Plusz nem igyekszik olyan ingerekkel találkozni, amelyekre mérlegelés alapján, egyedi választ kellene adnia. Ezzel megszűnik a 18. századtól adekvátnak tartott modern ember. A szociológus Giddens írja le azt az esetet a globalizációval kapcsolatban, amikor egy elmaradott vidéken, ahol taposó generátorral fejlesztenek áramot, kalózkópiát néznek a bennszülöttek még meg sem jelent hollywoodi filmből... A változás nem feltétlenül baj, hiszen a „valakiagy” akár a szélsőségesen individuális színonimája is lehetne, és inentől kezdve mindenki döntse el maga, hogy melyik megoldás a szimpatikusabb a számára. De mindenképpen számolnunk kell azzal, hogy milyen hihetetlen nagy hatása lehet a világra egy ilyen változásnak. A képnéző kultúra átalakíthatja a társadalmat. Egyetlen példa: a „senkiagyak” reflektálatlanabban reagálnak, és a kockázatvállalási szintjük is sokkal magasabb. Látszólag nem nagy különbség, hogy az ember tévézik-e vagy olvas, de valójában radikálisan eltérő eredménye lehet.

Készítette: Tanner Gábor
Fotó: Galántai Eszter

A HALLGATÁS ÁRA

Hajdú Eszter: A Fideszes zsidó, a nemzeti

Hollósi Laura

Noha az utóbbi néhány évben már több magyar dokumentumfilmet is műsorra tűztek a mozik, Hajdú Eszter A Fideszes zsidó, a nemzeti érzés nélküli anya és a mediáció című, 2008-ban készült filmjét egyelőre egyetlen budapesti mozi sem vetíti. Ennek fő oka az lehet, hogy nem tetszik nekik a cím. Maga a rendező erről így vallott az Origónak: „Azt gondoltam, hogy az legyen a filmnek a címe, amiről szól. Úgy látszik azonban, hogy ma Magyarországon nem lehet dolgokat kimondani. (...) Bántott, hogy meg se nézték a filmet, és mindkét helyen, az Odeonban és a Művészen is így utasították el, mindenféle magyarázat nélkül.” És valóban, a film eddig – a filmszemle mellett – csak úgynevezett „speciálisan” szervezett vetítéseken került a közönség elé és május végén adta le a Duna tévé.

Pedig Hajdú Eszter valóban felelősen gondolkodik. (...) Ha bárki provokációnak érezné a filmet a címe alapján, akkor az figyelmen kívül hagyja a benne szereplő „mediáció”-t, ami alatt egy olyan módszert értünk, amely az emberek közötti párbeszédet hivatott elősegíteni. A „mediátor” tehát egy olyan személy, aki harmadik félként próbál közbenjárni, hogy sikeresen megoldódjék a konfliktus. A film készítői abból indultak ki, hogy politikai ellentétekből fakadó problémák esetében is ki kellene próbálni a módszert, hátha ezen a téren is beválik. Ezért Hajdú Eszter felkért néhány mediátort arra, hogy olyan embereket segítsenek a párbeszédhez, akik más-más politikai párt hívei. (...)

A film olyan képekkel indul, melyek megidézik a rendszerváltozás/rendszer-váltás eufórikus hangulatát. Itt még mindenki „egy”, az arctalan tömeg minden egyes tagja ugyanannak a dolognak örül: a régi politikai rendszer bukásának és valami újnak, a demokráciának, a szabadság kezdetének. Csak hát rögtön jönnek a „ma” képei: még húsz év sem telt el, de már semmi nem utal a kezdeti „egységre”: kormányellenes tüntetések követik egymást, szélsőséges csoportok gyújtogatnak és randalíroznak a főváros utcáin. (...)

Két történetet dolgoz fel a film: az első részben két egykori barát, Székely Gábor és Sebes Gábor kapcsolatának a megromlását próbálják meg helyrehozni a mediáció segítségével, a második részben pedig egy család történetébe nyerünk betekintést, azaz a feleség és a férj (Zsuzsa és Lajos), valamint Zsófi lányuk egymással való konfliktusába. Mindkét történet esetében megtudjuk az előzményeket, majd a konfliktus okait (okait).

Székely Gábor és Sebes Gábor zsidó vallásúak, az előbbi az SZDSZ tagja, az utóbbi pedig a Fidesz képviselője. Mivel a két politikai párt teljesen ellentétes programot képvisel (az egyik „liberális”, a másik „konzervatív”), megromlik a barátságuk. Vagyis Székely Gábor, aki a budapesti zsidó közösség oszlopos tagja, nem érti, hogy egy zsidó ember hogyan vallhat konzervatív elveket. Az érvelése annyiban meggyőző, hogy a jobboldali politikálás nem mentes antiszemita megjegyzésektől (gondoljunk itt egyes politikusok vagy éppen magánemberek szóhasználatára), és tulajdonképpen az sem derül ki igazán, hogy Sebes Gábor

miért „pártolt át” a Fideszhez. Vagyis a nézőnek lehet egy olyan érzése, hogy Székely Gábornak van inkább igaza. Miután azonban megismerjük a konfliktus okait, megtörténik az első beszélgetés a két férfi között, amelyen nemcsak a film készítői, de egy mediátor is részt vesz. Itt kiderül, hogy a zsidó közösség tulajdonképpen teljesen kirekesztette Sebes Gábort a pártállása miatt. A két fél hiába próbál meg „beszélgetni”, itt egyik sem győzi meg a másikat. Ezután sor kerül egy újabb találkozóra, ezúttal a budapesti Bálint Zsidó Közösségi Házban. Itt aztán világossá válik, hogy ebben a történetben nagyon egyenlőtlenül osztották ki a lapokat: Sebes Gábor tulajdonképpen óriási „tülerővel” kell hogy szembeszálljon a zsidó közösségen belül. Ekkor már gyaníthatjuk, hogy a konfliktus főleg belülről generált, amin azt értem, hogy a zsidó közösség maga is túl zárt és merev ahhoz, hogy elfogadjon egy társuk „másságát”. Szintén ezt támasztja alá az a megjegyzés, amely alapján a homoszexualitás, mint egy újabb – és szintén elutasítóan kezelt – „másság” idéződik meg. A két zsidó férfi valamilyen tehát mégiscsak egyetért (ugye senki nem szeretne homoszexuális lenni?), de természetesen nem békül ki. Úgy tűnik, hogy az ő esetükben tényleg „nincs bocsánat”, vagyis a mediáció „intézménye” itt csődöt mond.

A másik történet egy család „tragédiája”. Lajos és Zsuzsa vidéken élnek, van egy közös lányuk, Zsófi. Zsuzsának volt egy előző házassága, és van még egy fia (akit a filmben nem látunk). A házaspár elmeséli, hogy ők mindig is az ellentétes politikai táborhoz tartoztak (Lajos jobboldali, felesége baloldali). A férj paraszti családból származik, a feleség értelmiségi. Ettől függetlenül látszik, hogy igazán szeretik egymást, és valószínű, hogy ha Magyarországon nem olyan lenne a közhangulat, amilyen, akkor közöttük sem történt volna meg a baj. A házaspár elbeszéléséből kiderül, hogy Zsuzsa mindig is öntörvényű nő volt, aki például soha nem volt „tökéletes” feleség és anya. (...) Ezt azonban – úgy tűnik – elég jól tolerálta a család, egészen addig, amíg az országban fel nem erősödtek a politikai ellentétek (2002 környékén járunk). Ekkor jutott el Lajos és az akkor még csak kamasz Zsófi arra a Fidesz-gyűlésre, amely a visszavonhatatlan családi ellentéteket szülte. Lajos és Zsófi ugyanis ekkor tudatosította magában, hogy Zsuzsa nem elég jó feleség meg anya, hiszen mindenféle nemzeti érzés híján van. A konfliktus odáig fajult, hogy Zsuzsától teljesen elfordult a férje

és a lánya, míg végül kénytelen volt el is költözni otthonról. Ettől a ponttól kezdve csak ritkán találkozott a család. Hajdú Eszter mindegyik felet megszólaltatja, sőt, a már érettebb Zsófi is elmeséli a történeteket a saját szemszögéből. Megtudhatjuk például, hogy őrá azért volt olyan nagy hatással a Fidesz-gyűlés, mert valamiféle stabilitást keresett, és ott ezt – vagy legalábbis ennek az „ideáját” – megtalálni vélte. A konzervatív gondolkodás számára azt sugallta, hogy a család szent dolog, a jobboldali apa pedig olyan biztonságot nyújtott neki, amelyet az anyja soha (a filmből ugyan nem derül ki egyértelműen, de a rendező egy közönségtalálkozó során elmondta, hogy Zsuzsa fia drogokkal él, ami Zsófiiban ellenszenvet és félelmet keltett már kamaszkorában is).

A család esetében azonban sikerrel járt a mediáció abban az értelemben, hogy Zsuzsa többévi különélés után visszaköltözött a családi házba, ráadásul a férje és Zsófi kérésére. Nagyon megható az a jelenet, amelyben például Zsuzsa rájön, hogy több évig távol volt a lányától, vagyis nem látta őt felnőni. Tulajdonképpen itt azért járhatott sikerrel a „békítés”, mert Zsuzsa és Lajos tényleg szeretik egymást, Zsófi pedig maga is rájön, hogy szereti az anyját, és szüksége van rá. Hogy a probléma mennyire oldódott meg, és a család együttélése mennyire konfliktusmentes, arról már nem szól a film. (...)

A film tehát igen súlyos dolgokat feszeget, a rendező mégis megtalálta a megfelelő módot ezek bemutatására. Egyrészt a „kamera” nagyon objektív marad, nem érezzük azt, hogy bármelyik féllel szimpatizálna. Mindenkit meghallgattak az alkotók, és a mediátorok segítségével elhangzanak a legfontosabb és legpontosabb kérdések, amelyekre azonban a válaszok már kevésbé kielégítőek. Azaz végig azt érezzük – és valószínű, hogy az alkotók is ezt szerették volna érzékeltetni –, hogy a politikai konfliktus valójában csak az egyéb dolgok elfedését szolgálja. Miért nem vallhat például konzervatív elveket egy zsidó vallású férfi? A választ természetesen nem kapjuk meg. A család esetében pedig az otthonukban látjuk őket, amint együtt ülnek az asztalnál, látjuk Zsuzsát a barátnői társaságában, Zsófit a szobájában, tehát ebben az esetben nagyon erősen megjelenítődik a privát szféra is. Érdekes mozzanata például a filmnek az a rész, amikor az alkotók ellátogatnak abba a faluba és abba a házba, ahol Lajos felnőtt, és ahol híre-hamva sincs már

annak a paraszti világnak, amelyről ő állandóan nosztalgiazik. A végkifejletben aztán kissé ironikus az, hogy a családdal újra visszaköltöző anya úgy próbál elsősorban megfelelni, hogy elkezd főzni a családra. A film vége is nagyon szemléletes: Zsófit egy újabb Fidesz-gyűlésen látjuk, ahonnan azonban kissé csalódottan távozik, mondván, hogy a párt elnöke csak önmagát ismétli, és az esemény hangulata sem töltötte már el olyan eufóriával, mint amire kamaszkorából emlékezett. Ezekből a jelenetekből aztán még inkább arra gyanakszunk, hogy a pártállás – valószínűleg nemcsak Magyarországon, hanem szerte a világon – csak amolyan elkenése a valódi konfliktusoknak, a kommunikáció hiányának és a belső ilyen-olyan félelmeknek. Az elsődleges az lenne, ha mindenki önmagával, a saját hibáival és a saját félelmeivel szembesülne, még mielőtt politikai ideológiákat szentesítene.

A film tehát arra is utal, hogy megoldás mindig van, és talán a hajlandóság is megvan az egyes emberekben a változtatásra, viszont úgy tűnik, hogy egyelőre nem érett meg a magyar társadalom a „kibékülésre”. Az, hogy a filmet nem játsszák a mozik a „döbbenetes” (én inkább úgy fogalmaznék, hogy pontos és lényegre törő) címe miatt, jó bizonyítéka annak, hogy az emberek ezekről a dolgokról még mindig nem hajlandók nyíltan beszélni. Pedig valójában a probléma gyökere az egyes emberek személyes kapcsolataiban keresendő. Tévhit, hogy ezeket a személyes problémákat az egyes pártok oldhatják meg, de úgy tűnik, Magyarországon egyelőre ez az általánosan elfogadott vélemény és hitvallás. És hogy egy „békítő” szándékú filmet is mennyire félre tudnak értelmezni, arra jó bizonyíték Hajdú Eszter következő néhány mondata: „A baloldali ismerőseim közül sokan nem szerették a film első részét, mert feszengtek, rosszul érezték magukat amiatt, hogy a saját korlátaikkal találták szembe magukat. (...) Míg a második felét nézve inkább a baloldaliak csettintenek a nyelvükkel, hogy »Tessék, igen, ilyen ez a Lajos, elűzte a feleségét, mert az nem értett egyet a jobboldali nézetekkel« Érdekes és szomorú is egyben, hogy a reakciók éppen úgy tagolódnak két egymástól élesen különböző oldalra, mint maga az ország.”

Hát, akkor hallgassunk továbbra is, és várjuk ki, hogy ennek a felnövekvő generáció is megfizesse az árát.

(A cikkben terjedelmi okok miatt rövidítettük a cikket. Teljes egészében olvasható a www.filmkultura.hu oldal Filmek rovatában.)

NÉPFRONTOS MEDIÁCIÓ

érzés nélküli anya és a mediáció

Forgács Iván

Hogyan is szoktunk mostanában sajnálkozni humanista módon? Valahogy így: Ajjajaj, mit tett a politika az emberekkel! Mindenhol éket ver közénk! Átítatja a mindent! Hát itt már politizálttá vált a vízvezeték-szerelés meg a bűnözés is! Balos és jobbos prostituáltak kínálnak örömeket, csakis a sajátjaikkal mennek el, és csak a sajátjaikkal kellene. Az iskolákban B és J osztályok vannak. A válogatott meccseken a szurkolók hajlamosak az ellenfélnek drukkolni, csak hogy a más pártállásúakat megüsse a guta. Rémes! Mikor lesz már ennek vége?

És milyen szép, felemelő elsőhajtani a megoldást. Közérben, munkahelyen, vonaton. Vagy bele egy kamerába. Hát le kéne ülni egymással. Szépen megbeszélni. Mert nem igaz, hogy nem lehet megbeszélni. Emberek vagyunk, magyarok! Magyarok vagyunk, emberek!

Csak szépen békésen, együtt! Miért baj, ha valaki baloldali, miért baj, ha jobboldali? Hiszen egyik se kommunista! Főzünk egy kávét, elmegyünk kirándulni, és a verandán, a tűző napon, a fák között, a Balatonban meghallgatjuk a másikat, aztán elgondolkozunk, megiszunk egy sört, még még egyet, meg még tízet, és jókedvűen összeborulunk.

Ha pedig ez így nem megy, még mindig jöhet egy mediátor, aki kibeszélteti a bajt, rávezet a másikra, felismerteti, megbékíti. Mert ő kívül áll ezen, tudja, de annyira nem akarja érteni, hogy végül megérteti.

Hajdú Eszternek bizonyára elege lett a sóhajokból, és csinált Gát Balázssal egy dokumentumfilmet, hogy tegyen valamit, hogy segítsen, példákat mutasson, és reményt csillantson fel. Igazi szétpolitizált barátság, házassággal, igazi mediátorokkal, igazi próbálkozással. Az anyag A fideszes zsidó, a nemzeti érzés nélküli anya és a mediáció címen tekinthető meg.

Amit látunk, jó szándékú és elgondolkozató. Ugyanakkor megmosolyogtató. És ez még inkább elgondolkozató. Nem kedves szakmai sutaságról van szó, aránytalanságokról, hangsúlyok hiányáról, arról, hogy az alanyok beszédeiből kiragadott mondatok nem igazán képesek intenzív mélységgel érzékelteni a konfliktusok, az értékrendek árnyalatait. A mediációs konfliktuskezelés, annak célja, technikája, „dramaturgiája” butít el mindent. Hangsúlyozom: film! Egyszerűen, nem filmre való szituáció. A munkáját bizonyára kiválóan értő és végző mediátornő itt afféle negédesen naiv újszülött anygalka. Az állandó nyugtatás, békítés, egymáshoz közelítés pedig nem engedi, hogy igazi mélységek törjenek elő az alanyokból. A pillanatnyi józan emberség gátja áll az emberi őszinteség elé. A „miért ne tegyük” fényében közhely-pislákolatassá halványul a „miért tesszük” kérdése.

Mindezt a magam részéről úgy élem meg, hogy amit látok, álságos. És ha továbbgondolom, oda lyukadok ki, hogy maga a szemlélet hamis, amely a békés együttélés lehetőségének tudatosításával próbál meg kezelni egy társadalmi feszültséget. Teljesen életidegen mindent elkenő formulákba burkolózní: ne hagyjuk, hogy éket verjen közénk a politika! Vitassuk meg higgadtan, egymás álláspontját tisztelve a bajainkat. Fogadjuk el egymást egyszerűen azért, mert ilyen a demokrácia.

De hogyan lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ki, mivel és miként ver éket közénk? Hogy miért tudja ezt megtenni? Hogy mennyi egy-egy értékrend igazságtartalma? És egyáltalán, alkalmas-e mind valamiféle demokratikus rend megteremtésére, erősítésére, őrzésére?

Komolyan lehet gondolni, hogy az ember elfogad, vagy legalábbis tisztel minden véleményt? Hogy nem sérti semmi az önértékét, az erkölcsi elveit, magatartását, gondolkodását? Hogy nem lép fel, nem harcol semmi ellen?

Vajon mit kell mondani annak a radikális tüntetőnek, aki a film elején ellentmondást nem tűrően kinyilatkoztatja, hogy „a tiszta forrásvízzel a szart nem lehet összekeverni”, ami számára azt jelenti, hogy „béke nincs!”? Azt, hogy ülünk le, beszéljük meg? Vagy azt, hogy semmi baj, te úgy látod, én így látom, fogjunk kezét? Ha pedig nem megy, keressünk egy mediátort?

Mitől lenne most a mi kis hazánkban béke? Normális lenne? Ismétéljük csak röviden végig a leckét, amelyet még nem tanulunk, hanem élünk benne. Húsz évvel ezelőtt, a „keleti tömb” gazdasági, majd politikai válsága – válsága! – idején Magyarország is a kapitalizmus, a magántulajdonon nyugvó szabad piacgazdaság alternatívájának irányába mozdult, amelyhez megteremtette a polgári demokratikus intézményrendszert. Csakhogy éppen a tőkés magántulajdonnal rendelkező, a gazdasági életet meghatározó polgárság hiányzott még hozzá. Így aztán a változások adminisztratív úton, a politikai hatalom átadásával, új játéktérek, -szabályok deklarálásával, az állami tulajdon centralizált privatizálásával zajlottak le. Mindehhez természetesen egyedül a volt állampárt rendelkezett megfelelő apparátussal, ezért a folyamatot kézben tartó elit rétege óriási előnyöket élvezett a magángazdasági és az új politikai pozíciók megszerzésében, immár különböző pártok égíste alatt. Árulások, osztogatás, korrupció, kíméletlen pragmatizmus, pénz, pénz, szegényedés, gazdagodás. Dózsölés és létbizonytalanság. Máig tart, és még jó ideig tartani fog. Eltervezett, mesterségesen beindított, alapok nélküli vadkapita-

lizmus. A folyamat ideológiai legitimációja a kategorikus antikommunizmusra épült, megszünt minden folytonosság a közelmúlttal, zárójelbe kerültek a progresszív baloldali alternatívák is. A pozitív értékrend egyfajta demokratikus hazafiság lett, a jelenhez vezető történelmi mítosz 1848 és 1956 mozzanataiból áll össze. Lélegzethozott, majd kivirágzott az ortodox nacionalizmus, újjászentesültek ősi relikviák. Mindez együtt teljesen törvényszerű, természetes. Csakhogy a „nemzetgazdaság” sehogy se tud emelkedő pályára állni. Adósságszpirálban pörög, s közben kiderül, hogy versenyképtelen. Felsejlik a kép, hogy ez az ország szegény. És az is marad reformok nélkül. Ám ezek egyik elkerülhetetlen eleme az „antivilágból” örökölt, továbbra is természetesnek vélt, de abszolút rendszeridegen szociális juttatások megkurtítása, elvétele. Kieleződik a társadalmi feszültség, egyre nagyobb a leszakadók elégedetlensége. Baloldali irányok nincsenek, a szociáldemokrácia belesodródik a tőkés átalakítás cinizmusát is szülő pragmatizmusába. A kiszolgáltatott rétegek számára így a radikális jobboldali jelszavak, a nemzeti közösség harcos eszméje jelenti a remény forrását. A legnagyobb ellenzéki párt pedig ösztönösen felismeri, hogy ebben az irányban valószínűleg tömegmozgalmat szervezhet önmaga köré. Majd kirobban egy gazdasági világválság.

Mindez összességében jelenik meg az életünkben. Feszültségek kapcsolódnak össze benne. És csak egy kis részük manipulált. Szerves ellentétek alakultak ki, min-

denki elkerül valamelyik oldalra. Tehetetlen sodródással vagy tudatos választással. Megsemmisíteni szerencsére még távolról sem akarjuk egymást. De béke nincs.

Így aztán nem tudom felfogni, miért kéne közelednie egymáshoz egy liberális és egy fideszes zsidónak. Jó, valamikor barátok voltak. De akkor még hasonló nézeteket képviseltek. Egyikőjük váltott, eltávolodtak egymástól. Mi a probléma? Mit beszéljenek meg? Hogy antiszemita-e a Magyar Gárda? Hogy a zsidóság még nem náciizmus? Hogy túl kell lépni a múlt „sérelméin”, az elpusztított szülőkön, amikor itt-ott éppen fölcsendül a holokauszttagadás? Hogy nyugodtan közösséget lehet vállalni a radikális jobboldallal? És egyáltalán: mi az, hogy a zsidók kirekesztik maguk közül a jobboldaliakat, és ez helyes-e? A filmben balliberális zsidók idegenkednek egy jobboldalító! De miért ne idegenkedjen egy balliberális és egy radikális jobboldalító származásától függetlenül? És viszont. Miért barátkozzanak? Nem elég, ha hagyják egymást élni?

Ugyanígy érthetetlen, hogy miért olyan nagy baj, ha két ellentétes világnézeti ember a hosszú házasságban egyre jobban idegesíti egymást, és különválik. Pont most kell megértően elmerülni a másik népies pátoszában vagy pökhendi urbánus evilági-ságában? Nem arra vágyik az ember otthon, hogy önmaga lehessen? Hallgassa a megjegyzéseket, amikor bele akar temetkezni a magyar búbanatba vagy a tiszteletlen világiasságba? Minek? Örülök, hogy a két ember megpróbál ismét együtt újrakezdeni valamit, de miért olyan fontos ez? Most egykori szerelmük él erősebben bennük. De aligha lettek toleránsabbak egymás nézeteivel szemben.

Mindezen túl, van két fontos mozzanat, amelyet a film készítői nem emelnek ki. Mindkét mediációs esettanulmányban akkor szakad meg a baráti, illetve a házastársi kapcsolat, amikor az egyik ember aktív politikai szinten köteleződik el valami mellett. A „kiközösített” zsidó belépett a Fideszbe, képviselő lett. A házaspárnál pedig a férj elrohant egy politikai tömeggyűlésre, ahonnan elköteleződött önkívületi megvilágosodásban tért haza. Márpedig köztudott, hogy a politikai ellentét teljesen más, mint a világnézeti különbség.

Talán ennél is lényegesebb a másik elem. Akiket látunk a filmben, éltes, idősebb emberek. A mediátornő is. Mindannyian az előző rendszerben szocializálódtak, akár csak én. És akkoriban ezek az eltérő nézetek jól megvoltak egymással. Más és más oldalról mutatták a centralizált rendszert, mást kértek számon rajta, máshoz ragaszkodtak benne. De egészében elfogadták. Minden megmaradt a békés viták szintjén. Nyugodtan lehetett eltérő értékek mellett is együtt élni. Nem volt politikai alternatíva. Ez a sokarcú együttlét olyan tapasztalat az államszocializmusban élt nemzedékek számára, hogy emberi drámaként élük meg a polarizálódást, a különválást, az eltávolodást, és a politikát okolják miatta. Mi vagyunk azok, akik állandóan a párbeszédre szólítanak fel, akik hisznek a békés egyeztetésekben, a dolgok közös tisztázásában. Szeretnénk hinni, hogy megrázó konfliktusok, feszültségek nélkül, ártatlan keménységgel törhetünk utat magunknak egy új, küzdelmes világban is. Tudjuk, de nem vagyunk képesek felfogni, hogy ez már nem a népfrontos konszolidáció kora.

Hol a boldogság mostanában?

Nagy Bori

11. Far East Film Festival, Udine

Az észak-olaszországi Udinében tizenegyedik alkalommal rendezték meg a távol-keleti filmek szemléjét, a Far East Film Festivalt (FEFF). Az amúgy csendes, nyugodt olasz kisváros ekkor felbolydul, napközben a keleti filmek kedvelőit a piros FEFF-es táskákról könnyedén felismerhetjük. Ők a filmcsemegéken kívül az olasz finomságokra is rávetemednek. A mozi melletti pizzéria megtelik a filmek közti szünetekben, a fagyizókat is ellepik a mozirajongók, Udine óvárosának utcáin pedig a fesztivál tematikáját követő kirakodóvásárt húznak fel az első hétvégére. Esténként a város különböző pontjain lehet együtt mulatni más fesztivállátogatókkal, akik többnyire olaszok, de sok ázsiai is lehet látni, sőt olykor még magyar szót is hallani. A fesztivál egyik különlegessége a mozi épülete, ahol a vetítéseket tartják. Talán furcsának tűnhet, de egyetlen moziban vannak a vetítések, ám ehhez hozzátartozik, hogy ez a kisvárosi mozi bizony megszégyenít számos magyar filmszínházat, hiszen a földszint fölött három emelet magasodik – ám még így is sokszor nehézkes a bejutás. Udinében sokakat érdekel az ázsiai film.

És valóban sok különleges alkotást nézhet meg itt az ember. A felhoza-

tal természetesen vegyes: a hollywoodi mainstream filmeket megszégyenítő szuperprodukciónak mellett olyan „lila” munkákat is láthatunk, melyek még egy bölcsészkar filmszakának vetítésén is kínosak lennének. De a többség populáris, műfaji munka. Választhatunk többek között történelmi dráma, romantikus komédia, thriller, vígjáték és kosztümös akciófilm közül. A legtöbb film egy tematika körül forog, még ha ez elsőre nem is látszik egyértelműnek. Ezek a filmek majdnem mind arra vállalkoztak, hogy bemutassák, hogyan lehet az ember boldog. Mindegyik film a maga módján mesél a boldogságkeresésről, illetve a boldogság akadályairól. Hogyan lehetünk boldogok, ha csúnyák vagyunk? Vagy ha gyönyörű feleségünket nem tudjuk sem szeretni, sem gyermeket nemzeni neki? Boldogít-e a bosszú? Jobb lesz-e az életünk, ha szüleit gyilkosain vagy ellenségein bosszút állunk? Helyrehozható-e egy régi hiba azzal, hogy ha megismétlődni látszik, igyekszünk önkényesen beavatkozni? Feldolgozható-e a múlt, ha megismétlődését el tudjuk kerülni? Lehetséges-e az igaz szerelem, vagy biológiai kísérletekkel kell befolyásolnunk, hogy megtaláljuk az igazit? A szépség mire garancia?

Mi a fontosabb, a problémákkal teli, ám igaz párkapcsolat, vagy születendő gyermekünk biztonsága?

A fesztivál egyik kiemelkedő alkotása minden bizonnyal az A Frozen Flower (r. Yoo Ha; Dél-Korea) című nagyszabású alkotás. Bevallom, félve ültem be a mozi- ba, mikor azt olvastam, hogy az erotikus dráma egy dél-koreai dinasztia homoszexuális, feleségét megtermékenyíteni képtelen uralkodójának lelki gyötrődését meséli el, aki arra kényszerül, hogy férfit szeretőjét beengedje hitvesi ágyába annak érdekében, hogy utódjai szülessenek. Kétségeim azonban hamar elszálltak, a film ugyanis rendkívül izgalmas, fordulatokban gazdag történetszövevé lenyűgözött. A színészi játék hibátlan, a film képei a táj és a díszlet szépségének, valamint a csodálatos jelmezeknek köszönhetően szemet gyönyörködtetőek. A téma és a megidézett történelmi kor vonzaná a klasszikus távol-keleti harcművészet bemutatását. Ez azonban elmaradt, két jelenetet leszámítva. A harc mindkét esetben igen gyenge, láthatóan nem fektettek hangsúlyt a koreográfiára, és vágással igyekeztek ezt a gyöngéséget palástolni. A két férfi főhős közötti belső konfliktus bemutatása ugyanakkor plasztikusra sikerült.

A másik kiemelkedő kosztümös film az Ong Bak 2. (r. Tony Jaa, Panna Rittikrai; Thaiföld), melyre mint nyitófilmre igen nagy várakozásokkal ültem be, ám némi csalódást keltett bennem. A film rendkívül látványos, és remek harcművészeti koreográfiákat láthatunk benne. Jó elmerülni a szemet gyönyörködtető, tánchoz hasonlatos jelenetek sodrásában, miközben azon vesszük észre magunkat, hogy nem is zavaró, hogy a főhős egy egész hadsereget képes legyőzni egymaga. A harci jelenetek kidolgozottsága azonban a történet rovására megy. A film egy fiúról mesél, aki bosszút áll azokon,

Vászonpapír

Ong Bak 2.

Chocolate

akik felelősek szülei haláláért. A cselekményt tekintve valóban ennyiről van szó csupán, az előbbi mondat nem a film történetének kivonata. Ugyanez a hibája a *Chocolate* (r. Prachya Pinkaew; Thaiföld) című filmnek is, amelyben úgyszintén lenyűgöző harci koreográfiákat csodálhatunk hosszú percekig, ám a történet ebben is épp sekélyes. Egy fiatal lány a barátjával bosszút áll azokon, akik nem fizették vissza anyja pénzét, mivel erre a pénzre szükségük van, ugyanis az anya halálos beteg lett. A kislány a film során pusztán kézzel közel ötven embert kaszabol le, ám ezen nem csodálkozunk, mert

nem a hitelesség a lényeg, hanem hogy a szemünk belekáprázzon ezekben a hihetetlenül precízen, sőt olykor az abszurditásból fakadó humorral megkomponált jelenetekbe.

A fesztiválon nemcsak a kosztümös filmek ígértek izgalmas, akciódús kalandot, hanem a thrillerek is. A *Beast Stalker* (r. Dante Lam; Hongkong) cselekménye igen szövevényes, még az utolsó pillanatban is képes nem várt fordulatokkal szolgálni. A film annak bizonyítéka, hogy nemcsak Amerikában készülnek remek, látványos thrillerek. A film három szálon fut, és egy közelmúltbeli szerencsétlen eseményből következő emberrablás szálait göngyölti fel. A színészi játék remek, a karakterek nem egysíkúak, hiszen a gonoszról kiderül, hogy valójában egy szerencsétlen, megvakulni készülő, adósságokat halmozó, mozgásképtelen feleségét ápoló figura, aki kényszerből vállalja a piszkos munkát. A jó pedig mégsem olyan makulátlan, az emberrabláshoz is köze van, az elrabolt gyermek testvérének vére ugyanis az ő kezéhez tapad. Az operatőr sokszor használ kézikamerát, ezzel teszi realiztikussá a képeket.

E thriller mellett nagy kaland volt a *K-20: Legend of the Mask* (r. Sato Shimako; Japán). Egy elképzelt múltban, a 20. század közepén járunk Japánban, ahol K-20, a maszkos rabló Tesla találmányára feni a fogát, célja

ezzel a világalom átvétele. Tervei megvalósításához felbérel egy cirkuszi mutatványost, aki mit sem sejtve fogadja el a megbízatást, aminek az lesz a vége, hogy mindenki K-20-ként ismeri meg az arcát. Ezek után vállalja, hogy segít elkapni a valódi K-20-at, így tisztázva önmagát. A kalandok során természetesen szerelem is szövődik, de ez végül nem teljesedhet ki. A film társadalmi funkciója, hogy csökkentse a gazdagok és szegények közötti szakadékot. Ezért némileg kommunista propagandafilm benyomását kelti, de végül is a második világháború idején járunk, így ez is „belefér”. A K-20 egyszerre emlékeztetett Indiana Jonesra és Batmanre, és megállná a helyét az ilyen nagyszabású alkotások között is. Egyetlen hibája, hogy nem fordítottak elég hangsúlyt bizonyos animált részek kidolgozására, vagy a vetített háttér hitelességére, ami sajnos nagy vásznos szemet szúr. Ám a film olyan élményt nyújt, hogy az ilyen kisebb hibák megbocsáthatóak.

A kalandfilmek mellett sok romantikus komédiát is vetítettek. Ezek közül kiemelkedő a *The Handsome Suit* (r. Hanabusa Tsutomu; Japán), egy nagyon kedves alkotás arról, hogy lehetünk-e boldogok, megtalálhatjuk-e a szerelmet, ha nem vagyunk szépek. A kövér főhős, akinek kedvenc elfoglaltsága az orrtúrás, éttermet vezet, ám egy feltaláló rábeszéli, hogy használja találmányát, egy öltönyt, mely jóképűvé teszi viselőjét. A férfi azonnal a nők kedvence lesz, és sikeres állásra lel egy modellügynökségnél. Mindeközben azonban elveszíti szem elől azt a gyönyörű lányt, akibe szerelmes. Ezt a lányt éppen saját szépsége kínozza, attól szenved, hogy mindenki csak a külsejére kíváncsi, senkit sem érdekelnek a belső értékei. A film végére helyreáll az egyensúly – a ronda férfi és a szép lány egymásra találnak, bizonyítva azt, hogy a boldogság nem a külsőségeken múlik.

Az *All About Women* (r. Tsui Hark; Kína) három nő boldogságkeresését meséli el. E film szintén játékos, humoros mind történetében, mind a képi megvalósításban. A jellemek igen sarkítottak, leegyszerűsítettek, a három nő egy-egy típust testesít meg. Az egyik a görcsös doktornő, aki a férfiakkal szemben érzett zavarát merevségével próbálja leplezni, a másik egy gyönyörű femme fatale, egy sikeres óriáscég vezérigazgatója, akit barátnői féltékenységéből mind elhagytak, a harmadik a vadóc, lázadó zenész, aki képzelt szeretője, a híres énekes miatt zárja ki életéből a hétköznapi férfiakat. Képi stilizáltsága rendkívül jól passzol a film stílusához és a mondanivalóhoz, miszerint lehetséges-e befolyásolni az érzelmeket, kialakulhat-e szerelem némi illatos tapasz segítségével. A film pozitív véget ér, igazi érzelmek jönnek létre, az egyensúly helyreáll, mindenki megtalálja a saját boldogságához vezető utat.

A *Radit & Jani* (r. Upi; Indonézia) kis költségvetésű film, HD-kamerával vették fel, a kép ennek ellenére nem nevezhető igénytelennek vagy csúnyának, köszönhetően a kimunkált kompozícióknak és a szép világitásnak. A film egy anyagi problémákkal küzdő pár tör-

ténetét meséli el – némileg közhelyesen. A fiú drogfüggő, a lányt kitagadja a családja. Aztán a lány teherbe esik, a fiú pedig visszaadja őt a családjának, hogy gyermeke biztonságban nőhessen fel. Láttunk már ilyet, nem egyet, ám mégis fontos filmről van szó, és nemcsak a színészek hiteles alakítása miatt, hanem annak bizonyítására is, hogy kevés pénzből és bonyolult technikai felszerelések nélkül is lehet igényes filmet készíteni.

Az Udinében bemutatott filmek közül pár a nagyon erős indítás ellenére gyengébben sikerült. Ez történt a *Fish Story* (r. Nakamura Yoshihiro; Japán) és az *Instant Swamp* (r. Miki Satoshi; Japán) esetében. Mind a két film már a katalógusban szereplő rövid összefoglalás alapján nagyon érdekesnek tűnt, és mindkét film bevezetője izgalmas filmet ígért, ám mindkét alkotás története végül értelmetlenné vált. A *Fish Story* a címszereplő punkbanda egyetlen slágerének kapcsán idéz fel eseményeket, melyek valamilyen módon ehhez a számhoz kötődnek. Végül a film elkezd semmiről sem beszélni, és mindezt a semmit a végén még össze is foglalja, hátha valaki eddig nem értette volna a különböző töredéktörténetek közötti összefüggést. Az *Instant Swamp* szintén remekül indít. Adott egy szerethető női figura, aki ráeszmél, hogy problémáinak oka az, hogy nem ismeri az édesapját. Ekkor kutatni kezd, de az apakeresésnek végül tökéletes értelmetlenség lesz a vége, még egy sárkány is felbukkan a film vége felé, így a lány kigyógyulhat az irracionálístagadásból. Az értelmetlen történetek tulajdonképpen beleillettek a filmbe, mert annak egész stílusa ilyen. A képi világ erősen stilizált, a film maga pedig igen ironikus, nem veszi komolyan magát egy perccig sem.

Ázsiai filmet nem néznek Magyarországon. Mert érthetetlen, nevetséges nyilván beszélnek bennük a hozzánk viszonyítva nagyon másképp kinéző szereplők, akik amúgy is biztos, csak ölik egymást órákon át. Ennek a sztereotípiának is van alapja. De Udinében az is kiderült, hogy a keleti filmkészítők bizonyos klasszikus műfajokban ugyanolyan jók, mint a main stream hollywoodi munkák. A kosztümös filmek, történelmi drámák, akciófilmek, thrillerek, vígjátékok közül egyes alkotások nemcsak felérték az amerikai színvonallal, de túl is szárnyalják. E filmekben bugyutaságnak nyoma sincs. Eltanulták a hollywoodi sémát, és mesterfokon alkalmazzák. És természetesen nem kizárólag Amerika majmolását vagy az ősi tradíciók filmre vitelét láthattuk: igen sajátos, műfajba nem sorolható filmekkel is találkozhatunk a FEEF-en, amelyek különleges, stilizált képi világukkal bővültek el, vagy épp remek humorukkal.

Az ázsiai filmeket máshogy kell nézni, mint az európaiakat vagy az amerikaiakat. Eleinte több türelem szükséges hozzájuk, de bele lehet jönni. A magyarországi közönségnek azonban erre nincs lehetősége. Pedig idővel biztos megtérülne az ázsiai filmek forgalmazása, melyek idén is bizonyították Udinében, hogy sok mindent tudnak, és érdemes figyelni rájuk.

Ez volt a tizenkilencedik. Bizonyára lesz huszadik is. De talán más módon, más helyszínen, lebegtette meg a lehetőséget Durst György, a Mediawave Alapítvány elnöke a záróeseményen mondott zárszavában. (Már a műsorfüzet lapoztatásakor feltűnt, hogy a fesztiválszervező kreatív csapat hirdetésben keres munkát, hogy stabil hátteret teremtsen a következő fesztivál megrendezéséhez – valahol). Talán oda megy a fesztivál, ahol jobban szeretik. Nem mint ha Győrben nem szeretnék, tette hozzá az elnök. A fesztivál látogatói és vendégei érdeklődnek iránta, és szeretik. Gondolom, a város vezetése nem rajong értük. Még mindig idegen testnek érezheti a nemzetközi rendezvényt. 1993 óta kísérem figyelemmel a Mediawave eseményeit, és nem emlékszem olyan időszakra, amikor a szervezőknek felhőtlen lett volna a kapcsolatuk a városi adminisztrációval. Aki pénzt ad, beleszólást akar, a fesztivál szervezői-rendezői pedig csökönyös emberek. Tudják, hogy mit akarnak, és azt keresztül is viszik – ha úgy adódik, kevesebb pénzből. A fesztivál

maradt a környéken. Az 1992-es grúz támadás elüldözte őket, az épület is pusztulásnak indult. Az eltűnt kolónia holland alkotója, Astrid Bussink (aki Az angyalcsinálók című díjnyertes filmjéről ismert) gyengéd iróniával mutatja be az intézet egykori (hosszú évtizedekig regnáló, elismert) vezetőjének és mai igazgatójának erőfeszítéseit, hogy egy évfordulós konferencia egybehívásával szerezzenek élő partnerkapcsolatokat, de még inkább külföldi befektetőket – kutatásaik folytatásához. Közben élelem kihelyezésével próbálják a közelbe csalogatni az esetlegesen megmaradt majomkolónia egyedeit, és várják, hátha megpillantják legalább egyetlen példányukat.

A Kopaszi-gát Nemes Gyula filmjében, a Letűnt világban a régi és az új szimbóluma. A rendező tíz éven keresztül filmezte a faházakban, úszó otthonokban élők mindennapjait. Választott eszköze a 16 mm-es amatőr film, melynek rossz minőségű, szándékosan roncsolt képei a leginkább képesek visszaadni ennek a világnak a rendezetlenségét, kaotikusságát és elha-

volna, hogy mindez létezhet Európában... Amit látott, az a Közel-Kelet 60-as évekbeli állapotára (boltok, infrastruktúra hiánya stb.) emlékeztette.

Kína rendkívül gyors ütemű fejlődése a gazdaság, a kereskedelem, a beruházások terén – közismert. Arról, hogy a sportbeli kiemelkedő teljesítmények mögött mi áll, keveset tudhatunk. Ennek egy szeletéről, a legkisebb tornászpalánták felkészítéséről ad hátborzongató képet Chao Gan kínai-német koprodukcióban készült filmje, A vörös verseny. Óvodáskorú gyerekek dresszírozásának, kegyetlen-kíméletlen edzőmódszereknek lehetünk tanúi. Az edző a maximumot akarja kihozni a tehetségesnek tartott kisgyerekekből, s nem riad vissza fizikai kínzástól vagy rosszindulatú cselekedetektől sem. Jellemző kép a nyújtón függőzködő kisfiú és kislány. Lecsúszó kezeikkel újra és újra visszakapaszkodnak a rúdra, könnyeik potyognak, de ki kell tartaniuk – minél tovább, a legvégsőkig. A kisfiú előbb pottyant le, a kislány összeszorított fogakkal még bírja, az edző segít visszatenni

mindannyian gazdag partnert szeretnének. És ha csak szex, az sem akadály.

Veit Helmer a Tuvaluval már fődíjat nyert Győrben, most az Abszurdisztán című azeri-német játékfilmmel várható befutónak mutatkozott. Egy isten háta mögötti, valahol Európa és Ázsia határán élő faluközösség asszonyainak és lányainak szexet megtagadó kiállása – az ókori görög komédiáig nyúlik vissza. Ezúttal azt akarják elérni, hogy a férfiak hozzák rendbe a megépített vízvezeték, s újra legyen hűsítő mosakodásra és nélkülözhetetlen főzésre való víz a faluban. A sok ötlettel, sziporkázó lendülettel előadott groteszk mese közép-pontjában két fiatal, akik még első betervezett-megbeszélte szeretkezésük előtt állnak, csak hát a vízhiány... A fiú már korábban megígérte a lánynak, hogy a menyekbe fogja repíteni. És az első együttlétük után valóra váltja tervét. Bombasztikus, hajmeresztő csalafintasággal.

A szerb Boris Mitić sem kezdő mediawave-es, 2005-ben a Csinos Dyanával nyert kategóriadíjat. A lerobbant és használhatatlan Citroënből teherszállításra átalakított „félelmetes” járgányok filmje a szabadságról, a kreativitásról, a minden nehézségen felülemelkedni tudás képességéről szól elapadhatatlan humorral. Új filmje, a fesztiválfődíjas Viszlát, hogy vagy? azt bizonyítja, hogy ha egy rendezőnek elég éles szeme és esze, no meg kitartása van, akár egy aforizmagyűjteményt is megfilmesíthet. Mitić hat éven át készítette a filmjét, átnézett sok száz könyvet a tömör és csattanós bölcsességeikért, beutazott több tízezer kilométert az odavágó képekért. Így állt össze az a satirikus társadalomrajz, mely sikongató jókedvet és derűtséget váltott ki a nézőtérben. Pedig leginkább sírni kellett volna rajta. Nincs még egy ország Európában, mely bizarrabb, abszurdabb és borzalmasabb időket élt volna meg az elmúlt húsz évben, illetve okozott volna más népeknek (vice versa), mint Szerbia. Mái sem értem, miért nem lehetett tárgyalóasztalnál rendezni a felmerült konfliktusokat és függetlenedési szándékokat. Mái állítom, hogy a felelőtlen politikusok (akiknek semmi sem drága) hajszolták bele az embereket, népeket az értelmetlen és eszeveszett öldöklésekbe. De ha valaki (aki maga is részt vett a háborúban) ennyi öniróniával és öngúnnyal képes felülemelkedni hazája abszurd állapotán és mentalitásán, a jövő nem lehet teljesen reménytelen. Jó lenne egyszer részletesen végiglemezni és átbeszélni a film szöveges elemeit és a hozzájuk társított képeket. Nem lenne haszon nélküli számunkra sem. Álljon itt egyetlen, talán a legjellemzőbb aforizma: „Meghalnék azért, amiben hiszek, csak hogy már nem hiszek semmiben.”

Végül is, mit viszek magammal Győrből? Magammal viszem a fesztivál sokszínű kaleidoszkópját, élet- és művészetigenlő vitalitását; Durst Gyuri elgondolkozott balsejtelmeit, no meg széles, világos zakóját és karimás kalapját; Johanna Juhola tangóharmonikás kislányos varkocsait; az apja szavait olykor akaratlanul magyarról magyarra fordító Baltazar Montanaro kisfiúsan szegyenkező mozdulatát. És a vérpezsdítő tangó legkülönfélébb változatait: a tango nevét játszó Astillero zenekar énekesének mélyről feltörő, borzongató kántálásait az új szignálfilmben, Juhola folk-dzsessz variációit, Montanaróék Tangoide-ját. Tangoide, azaz tangószerű. Nem hivalkodó, de árad, és nem akar abbamaradni, nem akar megnyugodni. Nem hagyja, hogy „ráhúzzák a rolót”. A Mediawave is ilyen. Mintha. Mintha fesztivál lenne. De sokkal több annál. Egy barátságos hely. Jó itt lenni.

Emlékek egy fesztiválról

Mediawave 2009

Lalík Sándor

– Durst György szavaival – talán átalakul valamiféle „vándorfesztivállá”. A formáját és módozatait természetesen még ők sem tudják. De biztatást és biztos hátteret adhat számukra, hogy a fesztivál számos régiós helyszínen – határon innen és túl – zajlik egy időben. Nem kell tehát félniük, hogy befogadó város nélkül maradnak. Olyan helyre mennének szívesen, ahol nemcsak befogadják a programjaikat, hanem emblemikus rendezvényüként büszkének is rájuk. Pedig Győr és a Mediawave mindig egyet jelentett. Nehéz lenne szétválasztani őket.

A Mediawave-ről gondolatokat, képeket, dallamokat és hangulatokat vihetünk magunkkal. Meg azt az élményt, hogy Kelet és Nyugat kitüntetett találkozási pontján – bármennyire is szeretnénk látni, hogy a Nyugathoz tartozunk – keleti magányunkkal és „egységes” mentalitásbeli sajátosságainkkal (gyökereinkkel) szembesülhettünk.

Az 1990 utáni átállás és váltás egyik szembetűnő „vívmánya”, hogy ami profítképzőképes volt, az virágzásnak indult, amit az állam presztízből vagy egyéb okból fenntartott, annak jövője a pusztulás, a lassú elsorvadás. 1943-ban egy kozmikus sugárzást kutató állomást állítottak fel az Aragaz-hegy csúcsán, Örményországban. Az 1980-as években kutatási beruházás indult, de az ambiciózus tervekben, a Szovjetunió összeomlása következtében, nem lett semmi. A hatalmas és lepusztult komplexum ma hat ember otthona, beleértve két nőt, akik takarítanak és főznek a csoportnak. Bettina Timm német produkciójú Úrállomása nyomasztó mementó az itt maradt múltról, a hegyoldalba épített ormóttan vaskapuról, a belső falakat elborító vezetékhalmozatról... Az Abháziában található, egykor világhírű főemléskutató laboratórium még nem jutott a teljes ellehetetlenülés állapotába, de a legjobb úton halad, ha új vezetője és dolgozói nem állnak elő valamiféle életrevaló ötlettel. Hajdan (hetven-nyolcvan évvel ezelőtt) az intézet kertjét és sétányait (is) ellepő majmokból egy sem

nyagoltságát. Aztán jöttek a buldózerek, és eltakarítottak mindent. A Kopaszi-gát immár steril, tiszta környezetében az új kor neutrális óriásépületeit látjuk – színes filmanyagból, klipszerűen, gyors vágásokkal. Közben szól a diadalittas Egmont-nyitány, mindenki meglepedésére. De érezzük, a rendezőt valami visszahúzza abba a régi világba.

A 8-as folyosó (korridor vagy autópálya) megépítésének gondolata már a 70-es években felvetődött Bulgáriában. De mivel hatalmas vállalkozásról van szó, összekötni a Fekete-tengert az Adriával (Burgasztól Dureszig), sosem volt hozzá elegendő elszármás, de legfőképp pénz. A 2000-es évek közepén úgy tűnt – EU-s támogatással – megvalósítható, de legalábbis elkezdhető a gigaprojekt. Az első harmincvalahány kilométer átadásánál ott vannak a filmek. Elhatározzák, végigkövetik a tervezett, közel 1000 kilométeres útvonalat. Borisz Deszpodov rendező és csapata bemutatja, milyen jelentéktelen települések mellett haladna az új sztráda, beszélget emberekkel, akik meglehetősen közömbösséggel fogadják az építés híreit. Kisszerűség és gigantomán elképzelés úgy találkozik, mint amikor biciklis halad az újonnan átadott pályán. Látjuk és halljuk, az emberek itt sem toleránsabbak, mint másutt. A bolgárok azt mondják, a macedón határ túloldalán is csak bolgárok élnek, albánok pedig nincsenek is (ezzel szemben a népesség 30 százalékát teszik ki). Egy Macedóniából húsz éve emigrált ember hazájába visszatérő, magas beosztást betöltő fia meséli, hogy egykor a macedón-albán határ olyannyira használaton kívüli volt, hogy amikor át akartak menni, a határőr hosszan kereste azt a kulcsot, amellyel a sorompóra helyezett lakatot kinyithatta. Albánia teljes elzártsága az összeomlás küszöbéig – jól ismert tény. Egy Tiranában dolgozó nyugati menedzser mondja, hogy számára elképzelhetetlen volt az az elmaradottság, amellyel első látogatásakor találkozott. Nem hitte

a le-lecsúszó egyik kezét. De végül ő is kénytelen feladni... A gyerekeket a másik oldalról az otthoni szóbeli terror ösztönzi és kényszeríti kintásra. A kis lurkók pedig meg akarnak felelni, még ha egyikük-másikuk legszívesebben otthagyná az edzőtermet. S van, aki, ha megkérdezik tőle, kit szeret a legjobban a világon – minden sérelmet, bántást elnyomva magában – azt feleli, hogy őt magát, a kérdezőt: az edzőt.

Bármely fesztiválon a kiosztott díjak legalább annyira jellemzik a seregszemlélet (irányultságát, értékrendjét), mint amennyire minősítik az alkotásokat. A kisljátékfilm kategória díjazottja a kanadai Denis Villeneuve (Cannes-ban már elismert) A következő emelet című munkája, mely meghökkenítő, bizarr és abszurd előadómódjával tűnt ki. Egy csupasz, sötét teremben, roskadásig rakott asztal körül vadul zabáló társaság. Körülöttük pincérek és komornyik. A fékevesztett állati habzsolás közepette recsegő, ropogó hangok hallatszanak. Majd mintha az egész társaságot betonvágóval körbevágták volna, az asztali kompánia óriási robajjal lezuhan az alatta lévő emeletre. Némi tisztogatás és portalanítás után folytatódik a kulináris orgia. Megismétlődik a jelenet. Egy színttel lejjebb zuhannak. A komornyik újfent kiadja az utasítást a pincéreknek: a következő emelet. S ez ismétlődik újra és újra. Gondolom, míg „pokolra” nem jutnak. Amit ez a fajta emberiség (embertípus) meg is érdemel.

Alina Rudnyickaja díjnyertes dokumentumfilmjének címe: Szuka Akadémia. Ide azok a fiatal, szentpétervári nők jelentkeznek, akik nem elég bátrak és kreatívak ahhoz, hogy saját kútfőből merítve próbálkozzanak kapcsolatteremtéssel. A gyakorlatvezető férfiembertől várják a segítséget. A film humorral, jókedvvel mutatja be az önmagukat nem szántsándékkal karikírozó hölgyeket. Mert ők valóban ilyenek, suták vagy rámenősnek mutatkoznak, félénkek vagy határozottak. Egy új világ kihívásainak és értékdominanciájának akarnak megfelelni:

Vászonpapír - Kiállítás

Elveszett filmek emlékei

Kiállítássorozat az Örökmozgó Galériában

Lencső László

Álomsárkány

1939

„Az 1945 előtt készült hangosfilmek hatvan százaléka túlélte a második világháborút, s bekerült az 1957-ben létesült magyar filmarchívumba. Azóta további húsz százalékot sikerült felkutatni és megszerezni. A filmek keresése ma is folyik. Még az elmúlt 15 évben is több mint harminc film került elő külföldi archívumokból, magyar és külföldi magángyűjteményekből. Nemcsak a gyűjteményünkben hiányzó filmeket keressük, hanem azokat is, amelyekből csak hiányos, nem megfelelő minőségű, vagy csak 16 mm-es kópia maradt fenn” – írja az archívum honlapján a korszak szakértő kutatója, Balogh Gyöngyi. S itt látható – többek között – egy lista is a gyűjteményünkben hiányzó, 1945 előtti játékfilmekről.

A hiányzó vagy elveszettnek tartott filmek azonban nem tűntek, tűnhettek el nyomtalanul, hiszen hiányukat is valamilyen más, a létezésükre, keletkezésükre utaló dokumentum és természetesen aprólékos kutatómunka alapján lehetett megállapítani. A forgatókönyv, a korabeli szaksajtó híradásai, ismertetői, kritikái,

kis színesei, a filmet népszerűsítő plakát, a forgatásakor készített werk- és reklámfotók mind-mind segíthetik az érdeklődőt és a kutatót is egy-egy elveszett film megismerésében, szerencsés esetben újra megtalálásában is.

A Magyar Nemzeti Filmarchívum különgyűjteményei – elsősorban Fotó- és Plakáttára, illetve Könyvtára és Dokumentációs Gyűjteménye – elsődleges lelőhelyei a fentebb említett nélkülözhetetlen és pótolhatatlan emlékeknek-dokumentumoknak.

Most induló és – terveink szerint – bizonyos rendszerességgel jelentkező kiállítássorozatunkkal ezeknek az elveszett filmeknek a reánk maradt és gondosan őrzött emlékeit – a filmszerető nagyközönség által ritkán látható –, dokumentumait szeretnénk bemutatni.

A kiállítások anyagának összeállításakor csak az első lépéseket tettük-tesszük meg, csak a legkézenfekvőbb dokumentumokra koncentrálunk.

Sorozatunk első darabja az 1939-ben keletkezett Álomsárkány című magyar

játékfilm. Érdekessége, hogy a maga korában ismert író és színházi rendező, Püskösti Andor egyetlen kirándulása volt a film világába. Tartalmát, alkotóinak névsorát, filmszakmai adatait a Magyar Filmográfia (Játékfilmek 1931–1998) 137–138. oldalai ismertetik.

Az Archívum Fotó- és Plakáttárában 1 db színes, nagyméretű (96x126 cm) plakát és 46 db fekete-fehér werk-, illetve reklámfotó igazolja az Álomsárkány valamikori létezését.

Szakkönyvtárunkban két eredeti forgatókönyv található. Mindkettő még a korábban tervezett Aranysárkány forgatási címmel. Az egyik példány a belső címlapján látható zöld tintás autográf aláírás alapján feltehetően az író-forgatókönyvíró Felkay Ferencé lehetett. 4. oldalán még az eredetileg tervezett szereposztás (Tolnay Klári, Ajthay /sic/ Andor), legalján ceruzás bejegyzés további szereplővel: Munkaosztagos – Thury Zoltán.

Belső lapjain számos kisebb-nagyobb zöld tintás és ceruzás átírással-javítással találkozhatunk. A másik forgatókönyv is tartalmaz érdekességeket. A külső címlapon néhány ceruzás beírás van a stáblistában. Közülük csak az Összeállítja: György István olvasható ki tisztán. A Hang, Felvételvező, Rendezőasszisztens stábtagnokra vonatkozó névváltoztatokat az idő olvashatatlaná tette.

A belső címlapon piros ceruzás beírás: Kezds 1939. II. 13. Ez a forgatókönyv jelzi a szereposztás végleges változásait is. Ica... Tolnay Klári helyett Muráti (Lili); Bartsch... Ajthay (sic!) Andor helyett Földényi (László); Pista... Pethes Ferenc helyett Ujlaky László. Ebben a változatban viszont a munkaosztagos szerep nem található. A könyv belsejében számos helyen papíron beragasztott, gépelt, illetve piros és grafitceruzás változtatások szerepelnek.

A film sajtójából csak a Magyar Film címűszaklapotböngésztemát felületesen. A 2. szám (1939. február 25.) a 10. lapon a Múterem rovatban így adott hírt a forgatás megkezdéséről: „A Hunnia múteremében hangulatos és jókedvű élet folyik. Felkay Ferenc forgatókönyve alapján Püskösti Andor rendezői az Aranysárkány felvételeit. Muráti Lili és Lantos Ica temperamentuma, Rajnay Gábor közvetlen humora, Tapolczay és Maklár Zoltán hangulatos bohóságai fűszerezik a munkát. Ladomerszky Margit, Perényi László és Földényi László, a film többi főszereplője szívesen kér magának részt ebből a hangulatból. A film eltér a mondvacsinált

mesék sablonjától, mert embereket ad akkor is, amikor az óbudai kis udvar szerény lakóit viszi filmre és akkor is, amikor a gazdag família rózsadombi palotájában vagy annak kertjében mutatja be az élet napos oldalán élő jómódú család tagjait. Emberek jelennek meg a maguk kicsi és nagy gondjaival, apró és mindent betöltő örömeikkel. Kontrasztok, amelyek szembenállnak egymással, de végeredményben egy harmonikus képet, az igaz ember képét adják. Ritka szeretettel és szívvel dolgozik a film minden munkatársa. Szorongva várja esténként mindenki a vetítést, hogy képen is igazolva láthassa az előző nap sok szívvel készült munkájának eredményét.”

A 13. szám (1939. május 13.) címlapján közölt „Az első modern stílusú magyar filmvígjáték!” reklámszlogennel hirdette az elkészült filmet.

Az Új Filmek rovatban (10. oldal) a stáblista és a tartalom ismertetése mellett a bemutató dátumából – Corsó, május 11. – könnyen kiszámítható, hogy a 2234 méter hosszú, azaz 84 perces film három hónap alatt készült el. A szaklap ekkor már eléggé szkeptikusan kritizálja a filmet: „Az új idők új légrétegét kívánja visszaadni a film, ezt a célját azonban sokszor erőtlenné érezzük. Mégis hoz valami újat. A közönség fogja eldönteni, hogy járható-e ez az út. A szereplők és a felvételek jók. A rendezés közepes, amit még aláhúz a feltűnően gyenge vágás. Nem ártana átdolgozni a filmet. Üzleti kilátások közepesek.”

Ez utóbbi kijelentés jövőbelátónak bizonyult, mert a 14. számban már a következő szákszavú közlés szerepel a Beszámoló a hét üzleti eredményeiről rovatban: „Álomsárkány. Gyenge üzletmenet.”

Első merítésben, egy kiállítás összeállításához ennyi dokumentumot, adatot, emléket sikerült az archívumban összevadászni. Nem világrengető és nem is tudományos eredmény. Arra viszont talán elég, hogy bemutatásuk felkeltse a közönség figyelmét, és inspirálja a szakembereket a további érdemi kutatásra.

Az Európa Tanácsnak az audiovizuális örökség védelméről megfogalmazott egyezményének ismertetése

2001-ben Strasbourgban az Európa Tanács a mozgóképet a közös európai kulturális örökség részeként ismerte el, megőrzésre és védelemre méltónak ítélte. Európai Egyezményt fogalmazott meg, amelynek értelmében a kulturális örökségnek ezt a részét nemcsak épségben kell megőrizni, hanem kutathatóvá és a művelődni vágyó közönség számára elérhetővé kell tenni.

Ezért nemzeti audiovizuális archívumok létrehozását és fenntartását írták elő a tagországok számára.

Ezen intézmények feladata a keletkezett anyagok állagmegóvása és restaurálása. Az Európai Egyezmény rendelkezik a köteles példányok letétbe helyezéséről is. A Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) alapvetően a közszolgálati elektronikus műsorszolgáltatással összefüggésben kezel audiovizuális adattartalmat, míg a „gyártott mozgókép”-eket illetően a Magyar Nemzeti Filmarchívum látja el az archiválással, gyűjtéssel, feldolgozással kapcsolatos feladatokat.

Az audiovizuális örökség védelme

Miért volt szükség a fent említett egyezményfogalmazására? Mert az Európa Tanács szerint a mozgókép a napjaink társadalmát ábrázoló kulturális kifejezési formák egyike, kiválóan alkalmas a mindennapi események rögzítésére, amelyek történelmünk alapját képezik, és tükrözik civilizációnk sajátosságait. A filmművészet napjaink kultúrájának létfontosságú összetevője, és a történelem sajátos vetületű krónikáját nyújtja. Történetének első száz éve során a filmművészet megörökítette Európa minden jelentősebb eseményét, az ipari forradalmat, a háborúkat és a kiemelkedő felfedezéseket. A televízió megjelenésével egyre nőtt a létrehozott audiovizuális termékek mennyisége. Sajnos az örökség egy része elveszett, mert az emberek túl későn ismerték fel, hogy a filmekre is úgy tekintsenek, mint a múzeumban őrzött tárgyra, amelyeket érdemes megvédeni és restaurálni. Amikor a mozi (és tágabb értelemben a filmművészet) születésének századik évfordulóját ünnepeltük, sokan tudatosodott, hogy mennyire sebezhető a mozgóképes örökség. Ma már tudjuk, hogy a mozgóképek sérülékenyek, és különféle veszélyek fenyegetik fennmaradásukat és eljutásukat a következő nemzedékekhez. Tehát nem elég a mozgóképes anyagokat gyűjteni és raktározni, az állagukat is óvni kell. A filmtörténet elején nitrofilm anyagot használtak, ami tűz- és robbanásveszélyes volt. A nitrofilmek már évtizedekkel ezelőtt bomlásnak indultak, és a rajtuk levő képek halvá-

nyodni kezdtek. Az 50-es években terjedt el a triacetát nyersanyagok használata – az így készült filmek ugyan nem olyan veszélyesek, mint elődeik, de a bomlási folyamat rajtuk is megindul egy idő után. Ezt a jelenséget ecetsavas szag kíséri. A mai alapanyagok nem tartalmaznak triacetátot, de nem mondhatjuk, hogy rátaláltunk volna a tökéletes, örök időkre fennmaradó hordozóra. Éppen ezért igényes tárolási feltételekre van szükségük a mozgóképes nyersanyagoknak. A digitalizált dokumentumok megőrzése is csak 10 évre garantálható, és egyelőre csak a vágyainkban szerepel az a technika, amelyik korlátlan ideig biztosítja a dokumentumok fennmaradását.

Kötelespéldány-rendelet a „gyártott mozgókép”-ek esetében

Minden új mozgókép egy etalonját (nem selejtehető kópiáját) letétbe kell helyezni, mert csak így biztosítható az anyag hatékony védelme. A köteles példány elhelyezésének szabálya nemcsak arra vonatkozik, hogy egy etalon letétbe kerüljön, hanem arra is, hogy intézkedés történjen annak megőrzésére. Ehhez szükség lehet bizonyos állagjavító beavatkozásokra.

Nehéz annak eldöntése, hogy melyik mű kerüljön letétbe. Milyen kritériumok alapján válogatnak majd közülük? Amennyiben megengedjük a szabad választást ezen a téren, vagyis kategóriarendszereket dolgozunk ki, hogy melyik mű érdemes a megőrzésre és melyik nem, a következmények igen károsak lesznek az audiovizuális örökség szempontjából. Fontos alkotások merülhetnek feledésbe, ami miatt eljövendő nemzedékek joggal hibáztathatnak majd bennünket. Éppen ezért fogalmazzuk az egyezményben széleskörűen: gyártott mozgókép. A kifejezés arra vonatkozik, hogy ezeket az anyagokat hivatásosok állítják elő, abban a reményben, hogy ellenszolgáltatásért cserébe értékesíteni tudják a létrehozott terméket. Vagyis a mű képes mozgás benyomását kelteni (a hordozótól és a hangkísérettől függetlenül), valamint filmszínházi bemutatás szándékával jött létre (például játékfilm, rajzfilm, dokumentumfilm stb.). Ebből következik, hogy amatőr anyagokra (pl. családi eseményeket megörökítő filmekre, nyaralások során készített felvételekre stb.) nem terjed ki az egyezmény hatálya. De kiterjed a be nem fejezett és a nyilvánosan nem forgalmazott művekre is, különös tekintettel azokra, amelyek forgalmazását a cenzúra akadályozta meg.

Manapság az audiovizuális örökség fogalmába nemcsak a filmalkotá-

sok, hanem a televíziós alkotások, videotermekek, növekvő mértékben a multimédiás és interaktív termékek, mi több, a fejlődő technika által még kifejlesztésre kerülő újabb termékek is beletartoznak. A megőrző tevékenységet ki kell terjeszteni erre az óriási területre is. Ez a magyarázata annak, hogy az egyezményben csak mozgókép szerepel, és nem utalnak a hordozóra. A filmalkotásokon kívül eső mozgóképek kötelező letétbe helyezésének szabályaival külön jegyzőkönyvek foglalkoznak majd. Jelen egyezmény nem foglalkozik a filmalkotásokon kívüli egyéb mozgóképek kötelező letétbe helyezésével. Például a televíziós alkotások sokrétűségére és óriási mennyiségére való tekintettel külön jegyzőkönyvek megfogalmazása szükséges.

Kötelespéldány-archívum és önkéntes alapon működő archívum

Minden uniós tagországnak ki kell jelölnie egy kötelespéldány-archívumot. Itt kell letétbe helyezni az érintett fél területén gyártott vagy koprodukcióban készült mozgóképek egy példányát. A kötelespéldány-archívum funkciója a megőrzés, dokumentálás, állagjavítás, illetve a hozzáférhetővé tétel feltételeinek megteremtése. Az ilyen intézményeket nem irányíthatja nyereségorientált vagy a médiaszektorban tevékenykedő cég (még közvetve sem). Minthogy a letétbe kerülő anyag jelentős értékű, intézkedéseket kell tenni a hatékony védelme érdekében, valamint azért, hogy tiszteletben tartsák a szerzői és szomszédos jogokat. Általában véve arra kell törekedni, hogy semmilyen visszaélés ne történjen. Éppen ezért az archívumok legyenek önálló szervezetek, amelyeket a közérdek figyelembevételével jelölnek ki. Nehezen képzelhető el, hogy bármely állami vagy magánszervezet, amely főleg nyereségorientált tevékenységet végez, megbízást kaphatna az archívumi funkciók ellátására. A kötelespéldány-archívumot a megfogalmazott feladatok végrehajtásához szükséges eszközökkel kell ellátniuk a tagállamoknak. A különböző országokban felállított archívumoknak együtt kell működniük. Különösen öt területen: információcserét kell folytatniuk a mozgóképekről, az évek során össze kell állítaniuk egy európai audiovizuális filmográfiát, ki kell dolgozniuk a mozgóképek és a hozzájuk kapcsolódó információk tárolására, megosztására és frissítésére vonatkozó egységes eljárást, emellett ugyanígy ki kell dolgozniuk egy egységes szabványt az elektronikus információcseré számára, valamint meg kell őrizniük a mozgóképek bemutatására használt berendezéseket.

A köteles példányra vonatkozó előírások nem terjednek ki azokra az anyagokra, melyeket az adott országban csak terjesztenek vagy műsorsugárzás útján közzétesznek. Ugyanakkor ezek a művek fontosak lehetnek általános kulturális szempontból. Egyik tagállam audiovizuális öröksége sem korlátozódik kizárólag a hazai művekre. Nem hagyható figyelmen kívül a többi európai ország, sőt egyéb földrészek kulturális hatása sem. Általánossá vált az egyes országok kultúráinak egymásra hatása. Mi több, nincs is olyan műfaj, amelyben a művészek ihletüket ne a világ legkülönbözőbb tájairól merítenék. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy a letétbe helyezés kötelező rendszerét olyan egyéb intézménnyel egészítsük ki, amely ösztönzi bármely olyan mozgókép önkéntes letétbe helyezését, amely egy állam audiovizuális örökségének része, ugyanakkor nem esik a kötelező letétbe helyezés hatálya alá. Az önkéntes letétbe helyezés elvei irányadóak a filmkellékekre is. E kategóriába sorolhatók a különböző technikai anyagok, amelyek a mozgóképek gyártása folyamán keletkeznek (forgatáshoz használt eszközök, egyes kópiák, adáskópiák stb.), emellett származékos termékek, amelyek a mozgóképek terjesztésével és hasznosításával kapcsolatba hozhatók (poszterek, reklámtermékek stb.). Az önkéntes alapon működő archívumok nagyobb figyelmet szentelhetnek a mozgóképek kulturális célú népszerűsítésének, mint ezt a filmkönyvtárak tevékenysége jól példázta. Persze az már a tagállamok belső rendelkezésein múlik, hogy a köteles példányokat őrző és az önkéntes alapon szerveződő archívumokat összevonják-e, vagy pedig külön tartják fent. Össze lehet vonni a két intézményt.

Az archívumok fontos feladata, hogy a mozgóképet hozzáférhetővé tegyék kulturális, tudományos és kutatási célú tanulmányozásra is. Kijelenthető, hogy az ily módon megőrzött mozgóképek az eljövendő nemzedékek számára a múltra vonatkozó emlékezet objektívációi. Éppen ezért biztosítani kell, hogy az érdekeltek ezekhez hozzájussanak. Egyes esetekben oktatási és kulturális anyagokként van rájuk szükség, mivel tükrözik a társadalomban és a történelemben végbemenő változásokat.

Szerzői jogok

Minden letétbe helyezett mozgókép szerzői jogi védelmet élvez. Emellett gyakran egy vagy több szomszédos jog is védi. Letétbe helyezéskor az anyag átadása nem jelenti azt, hogy a kötelespéldány-archívum vagy a letéti intézmény megszerezne a leadott anyag felhasználási jogát is. Legkevesbé jelenti a szerzői és szomszédos jogok átruházását. Ebből következik, hogy külön kell rendelkezni a reprodukálási jogokról és a letétbe helyezett anyag egyéb irányú felhasználási lehetőségeiről. Rendelkezni lehet például a kötelespéldány-archívumban megszerzett vetítéséről, továbbá az oktatási vagy kutatási célból történő felhasználásra vonatkozóan.

Az egyezmény végrehajtása céljából az Európa Tanács állandó bizottságot állít fel.